

М. Г. МАРУНЧАК

Маркіян Шашкевич на тлі доби

В 150-ліття з дня народження Пробудителя
Західньої України wraz з підсумками цих
роковин в Україні й на еміграції.

Вінніпег

1962

Канада

Загальна Бібліотека
«УКТ»

M. H. MARUNCHAK

Markian Shashkevych
and
His Times

Summary in English at the end of the volume

Winnipeg

1962

Canada

General Library
« U K T »

М. Г. МАРУНЧАК

**Маркіян Шашкевич
на
тлі доби**

В 150-ліття з дня народження Пробудителя
Західньої України wraz з підсумками цих
роковин в Україні й на еміграції.

diasporiana.org.ua

Вінніпег

1962

Канада

Загальна Бібліотека
«УКТ»

Перша частина цієї праці
“МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ НА ТЛІ ДОБИ”
була зачитана в скороченні на Ювілейній
Сесії Української Вільної Академії Наук
(УВАН), що була присвячена Маркіянові
Шашкевичеві в дні 12 листопада 1961 р.
у Вінніпегу.

Цілість праці друкowana в Літературній сто-
рінці часопису “Канадійський Фармер” в рр.
1961 - 1962.

* 1811 — † 1843

“...Віра серця мого як Бескид
Твердо постановилась на любови...”

М. Шашккевич: Псальми Русланові
уривок із Псальми VI.

П Р И С В Я Т А

Дорогому Батькові,
Григорієві Кириловичу,
овіянному Шашкевичівськими ідеями,
жертві сталінського терору в Україні,
закатованому в Новосибірську в 1946 р.,
цю працю присвячує син —

автор.

П О Д Я К А

З правдивою приємністю висловлюємо нашу глибоку вдячність всім тим, що уможливили появу цієї праці.

Окрема щира вдячність належиться проф. Яр. Рудницькому й проф. П. Юзикові за їхні цінні вказівки й фахові поради.

Щиро дякуємо Редакції й Видавництву “Поступ”, як також Редакції “Канадійського Фармера” та Видавництву “Українські Вісті” в Едмонтоні за безкорисне використання їхніх кліш в цьому виданні.

Не менша вдячність в цьому відношенні належиться Управі “Рідної Школи” ім. М. Шашкевича у Вінніпегу.

Окрему подяку відводимо авторові видання за його повну безкорисність і значний фінансовий вклад в появу цієї публікації.

Щире спасибі всім жертводавцям.

При цьому хочемо рівнож поділитися з читачами нашою однодушною постановою, що чистий дохід з цього видання призначений повністю до Фонду Ювілейного Шашкевичівського Комітету у Вінніпегу, що поставив собі за завдання спорядити в 1962 р., в столиці Манітоби парк ім. М. Шашкевича враз із відновленням пам'ятником Предвісникові відродження Західної України.

ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА
« У К Т »

“Не зі сумних очей, з діяльних рук процвітає надія” — слова Яна Коллара, вміщені як мотто до “Русалки Дністрової” М. Шашкевича.

Коли українська спільнота поза межами батьківщини в 150-річчя з дня народження Маркіяна Шашкевича вшановує його як пробудителя Галицької Землі часописними статтями, доповідями й святковими імпрезами, зокрема коли ми читаємо про історичні дати його виступів в українській народній мові й в справі української народньої мови, передусім коли віднотуємо роки 1835 й 1836-7, а далі коли ми читаємо його ліричну поезію, ту лебедину пісню про “цвітку дрібную”, то ледви в когобудь із нас зроджується переконання, що виступ Маркіяна Шашкевича, студента львівської теології, пізнішого пароха бідних Новосілок Лісних був виступом революційним, переломовим в історії українського розвитку на західно-українських землях, епохальним, що відграничив два світи, світ загнивання й світ молодого, але здорового росту й національного ставання.

Коли ми сьогодні в перспективі часу вдумаємось в творчість і персонаж цієї фізично слабосилої людини, якому доля судила бути туберкулітиком, прожити тільки тридцять один рік і сім місяців та перед своєю смертю затратити на якийсь час зір і слух, прямо не можна вірити, що він мав духові сили великана, характер негнutoї й залізної людини, щоб тим понурим часам і темним силам на політичному трясовинні й соціальному загниванні протиставитися й піднести прапор народньої самопшани та національної гідности все вище й вище та врешті завернути колесо української історії на західно-українських землях на шлях національної культури й народньої традиції.

Вшановуємо Маркіяна Шашкевича як первоначальника українського національного руху в Західній Україні, поета з Божої ласки, народнього священника, славянофіла, філолога, етнографа, письменника-перекладача, ідеаліста й естета, людину праці

й жертви, щирого й розумного патріота, палкого українського соборника.

Які це часи, що видали цю скромну людину, переслідувану чужими й своїми? На якому політичному, соціальному й культурному горизонті виступив цей безстрашний воїн, апостол рідного слова й національного відродження?

Часи національного й соціального гнету та духового ренегатства

Рік 1340 започаткував добу польської окупації на західньо-українських землях, що трівав до 1772 року безпереривно з незначними змінами в часі гетьманування Богдана Хмельницького. Галицько-Волинське Князівство нищене частими нападами татар впало жертвою польською підбою.

Роки польського панування тяжким п'ятном залишились на долі українського народу, що тоді звав себе руським. Чорні дні соціального гнету позначилися в першій мірі на нашому селянстві, що було завжди природнім резервуаром наших національних сил.

Вправді майже в цілій Європі була тоді панщина, однак в Галичині кріпак мусів працювати на пана-поміщика 150 днів, тоді коли в західній Європі тільки тридцять днів і т. зв. кріпацтва, то значить прикріплення до землі, не було. Цих 150 днів кріпацтва було так сказати б “по закону”, однак в дійсності наш селянин працював багато більше а часто подвійно, що було йому приписане. Практично, неділя й ніч належалася селянинові, але навіть і це часом надуживали поміщики, бо замикали селян в неділю, щоб не попились і не вийшли запізно на працю в понеділок.

Кріпацтво в Галичині розвинулось в безприкладну систему самоволі, визиску, гноблення й безправства. Для кращої орієнтації даймо вислів польським джерелам з того часу. Вацлав Залескі писав в 1933 році: “Мазурські селяни нічого так не жахалися як

думки про поворот історичної Польщі з її панщизняними порядками, а панщизняний режим в Галичині був сто разів гірший від гнету над мазурами”. Поміщик накладав теж податки як також стягав їх. Він назначував рекрутів до війська, номінував адміністрацію села т. зв. вйтів, як також сповняв ролю судді над селянами в дрібніших суддейських справах. Як бачимо в усьому рішала самоволя пана-поміщика.

В бібліотеці Дідушицьких у Львові зберігся заклик польського підпілля з 1830 року до українського народу, що ярко відмічує соціальні й національні відносини між поміщиками та українським селянством як також цей документ кидає жмут світла на ментальність польської керівної верстви, на співвідносини її з українським народом в минулому й її пляни на будуче. Листівку цю відкрив д-р В. Щурат (“На досвітку нової доби”, ст. 122). Листівка була писана латинкою, але в українській вимові. Цитуємо деякі місця й робимо це без мовних поправок:

“Во імя Отця... Проснийтеся Панове, Громада Християне! Чи чули есте, що Польша принимає Вас за свої брата, і хоче щоби есте з Нею зарівно були вільні і всього права дознавали? Не будуть уже вас у рекрути брати, і наказати служити по 25 літ, поки не потіраєте здоровля і марне не пропадите. Ви самі доброю волею підете до війська... а котрий з вас вислужить 10 літ і буде мати одного шеврона на руці, то йому дадуть пенсію, щоби мав з щого жити, їсти да пити, не так як до тепер, що люди марнуються, поки їм офіцери здоровля не відберуть... Не будете вже пити у шинкара з Вашого села, тільки где вам подобає. Не будете знати ні асесорів ні прикажчиків ваших, що то шкуру з вас луплять, а жінок та дівчата наші позбавляють чести та віри, а вас гонять самих день по дню, що не знаєте ні свята ні відпочинку, а тільки з канчуком стоять над Вами, альбо в диби, альбо в гусака вас забивають, альбо сікуть різгами так,

що аж шкура вам від костей відлітає. Ваші браття поляки взялись, щоби вас всіх до себе прилучити до Королевства Польського — всіх мовлю, і Волинців, і Литву, і Полісе, і Україну, і Побереже — щоби есте з ними разом уживали їх права, і до котрого права хочуть вас припустити і припустять, тільки треба, щобисте ся Панове Громада взяли за руки і зо своїми панами зобралися... Бийми ся не даймися...”

Дальші приміни тут зайві.

Власники маєтків часто запрягали в панщину навіть священиків, зокрема тих, що були селянського походження, хоча по закону всі священики мали бути звільнені від панщини. До речі сільські священики мало чим різнилися від селянства. Серед священства освіта була невелика, бо держава про це не дбала, а радше противно, польська шляхта змагала до того, щоб тримати народ і духовенство в темноті й злиднях.

В часах польського панування українська шляхта і міщанство головно польщилися. Багато із них активно запрягалися до ворожого воза й працювали проти інтересів своєї спільноти. Вони звали себе “gente Ruthenus, natione Polonus” — з роду русин, по національності поляк. Ба, що більше, цей бакциль національно-культурного розкладу часто закрадався в наші священичі родини, де панівною мовою не тільки в дома, але теж у церкві ставала мова польська. Це було як правило по містах, пр. в 1830 роках у всіх церквах Львова проповідувалось по польськи з винятком найбіднішої церкви св. Миколая, де проповідував о. д-р Яків Геровський, з походження селянський син (Ст. Шах).

Українська мова була не тільки в погорді, але також переслідувана. В гімназії в Бережанах (з німецькою викладовою мовою), де вчав на науку Маркіян Шашкевич, учні мусіли говорити поза лекціями тільки польською мовою. Хто відважився говорити рідною мовою, той мусів носити на шії до-

щинку-знам'я т. зв. "сігнум" або "шпрахцайхен". Носив це ганебне тавро до того часу, доки не підслухав, що хтось другий з його товаришів не відізвався в своїй рідній мові. Тоді передавав це знам'я другому й так далше. На всіх цих, що носили це "сігнум", накладали дисциплінарні кари. Подібне відношення до української мови панувало в усіх гімназіях Галичини. В них теж не було навчання української релігії, а тільки вчили римо-католицизму. Українську мову навчалось в тому часі тільки в т. зв. однокласових парохіяльних школах. І це щойно тільки було уведене офіційно цісарським розпорядком Марії Тереси в 1774 року. Однак треба тут ще замітити, що під українською мовою в тому часі треба завжди розуміти церковно-слов'янщину з народньою вимовою.

На світанку соціальних і культурних полеш

Розвал Польщі зглядно рік 1772 закінчив формально це ганебне поневолення українського селянина й цілого народу. Польська шляхта ще надто довго мала повну політичну керму у своїх руках і не допускала до культурних і соціальних змін. Треба було отже з цією соціальною гидрою довгі роки змагатися під австрійським пануванням. Приміром може тут послужити факт, що в 1815 році у львівській дієцезії стали організувати парохіяльні елементарні школи з українською мовою навчання (треба розуміти церковно-словянською), тоді цьому протиставилася губерніяльна влада Львова, що була під виключним впливом польської шляхти. Після протестів митрополита Михайла Левицького й довгих пересправ, поляки погодилися на українську мову там, де були тільки виключно діти греко-католицького обряду. Знову, де було тільки декілька дітей римо-католиків, там усі діти мусіли навчатися в польській мові. В останньому випадку можна було навчати церковно-слов'янської мови, але тільки приватними засобами.

Шляхетні заходи Івана Рицара Могильницького, крилошанина перемиської капітули в справі видавання книжок в старо-українській мові стрінулися з поважною опозицією польського кардинала Северолі (1817), що стояв тоді під непереможним впливом польської шляхти (С. Шумейко). Ба, що більше, коли в тому самому часі митрополит М. Левицький видав до свого священства пастирський лист в церковно-слов'янській мові, губерніяльна влада Галичини тому спротивилася й домагалася, щоб це письмо було писане польською мовою. Мимо цих диких заборон українським церковним чинникам вдалося таки виєднати в 1818 р. дозвіл на закладання народніх шкіл під доглядом греко-католицьких консисторій. Ці школи підлягали консисторіям аж до 1867 року, коли то у Львові створено Краєву Шкільну Раду.

Подвижником народнього шкільництва був Іван Рицар Могильницький (1777—1831), що видав перший катехизм “Науку Християнскую” для народніх шкіл в Галичині, а котрий мусів друкуватися не в Галичині, а тільки в Будапешті. У Львові друкувався його шкільний “Буквар до славенно руского язика” (перший в Галичині) та інше. Іван Могильницький основує школу для дяків (Зведеніє півческо-учительское) в 1918 р. в Перемишлі, що відіграло важливу ролу в церковному й народньому житті. В 1824 році основується в Перемишлі єпископська друкарня, що була в Галичині другою з ряду. Як відомо, у Львові існувала ще від 1574 р. друкарня Ставропігійського Інституту.

В парі з цими культурними змінами на краще приходять теж соціяльні полегші з боку держави.

Цісарева Марія Тереса дещо полегшила долю нашого селянства, за панування котрої Галичина перейшла під владу віденської корони. Зараз після прилучення західно-українських земель до Австрії переведено державою т. зв. інвентаризацію маєтностей,

що опісля послужило до більш справедливого оподаткування селянства.

В 1775 р. наказано поміщицтву трактувати своїх підданих більш по людському й заборонено вимагати від них більше, чим було встановлено в інвентарях.

В 1777 році австрійський уряд видав заборону брати священиків на панщину та до двірських робіт.

До великого покращання прийшло по смерті Марії Тереси, коли віденський престіл обняв її син Йосиф (1780-1790). Його панування позначилося великими реформами (т. зв. йосифинські реформи). В своїй поступовості та ліберальності він випередив навіть Велику Французьку Революцію. Цей палкий ідеаліст взявся реформувати не тільки соціяльні відносини, але теж і культурні, зокрема шкільництво, й не беручи до уваги національних, релігійних і культурних традицій він навіть в дечому перемахнувся.

Монастирські школи (конвікти) були переіменовані на гімназії з німецькою викладовою мовою а за Франца II з польською. Українці в тому часі втратили василіянські школи. Єпископи втратили право нагляду над теологічними виділами (о. Д. Попович, ст. 13), а монастирі підчинено єпископам.

В 1782 році, коли в Україні цариця Катерина вводила кріпацтво, в Галичині саме тоді толеранційним едиктом цісаря Йосифа це невільництво обмежувано. Панщину обкрито тоді до 30 днів на рік. Батьки в наслідок цього декрету одержували право висилати дітей до школи та вчити їх ремесла. Вони теж могли дружитися без дозволу пана-поміщика, як також залишати своє село й шукати праці в інших селах. Цим декретом зліквідовано т. зв. прикріплення селянина до панського ґрунту. Нанесено також зміни в "судейській системі" поміщика. Пани-поміщики були зобов'язані складати іспити по судівництву, якщо хотіли задержати право судити селян. В противному случаї вони мусіли удержувати т. зв. юстиціарів, кваліфікованих урядовців, що визнавалися на судівництві. Йосиф впорядкував систе-

му оподаткування селян в 1789 році. Для селян з їхніх доходів оставалося згідно зі законом 70 відсотків, 18 відсотків ішло панові-поміщикові а 12 відсотків державі. Треба відмітити, що в тих 18 відсотках були вже влучені панщизняні дні як також всякі “надпрограмові роботи”. Йосиф висловлював свої наміри скасувати цілковито панщину. Він навіть підготовляв окремих патент, однак передчасна смерть перешкодила в цьому. Йосиф був не тільки реформатором, але теж австрійським централістом. Його наслідники Леопольд і Франц II (1792-1835) не пішли його слідами, а зокрема Франц II. Навпаки він своєю новою податковою системою з 1821 року наніс нові несправедливості та кривди селянству. Він став фаворизувати поміщиків і надавати їм більші права в кожному відношенні. Саме за його панування мова німецька й польська стають офіційними мовами в середньому й вищому шкільництві та урядах.

Рівночасно, як відбувалися соціальні зміни в становому відношенні на наших землях на заході при кінці вісімнадцятого й на початку дев'ятнадцятого століть, відбувались також зміни на культурному відтинку. Важніші із них треба було б вичислити для повного образу тодішньої доби.

В 1774 році введено в Галичині три роди народнього шкільництва: т. зв. парохіяльні, одноклясові, з народньою мовою парохіян (як правило це були єдино українські школи), триклясові, тривіяльні з польською мовою навчання й нормальні, чотириклясові з німецькою мовою навчання.

В тому самому році австрійський уряд оснував у Відні вищу теологічну школу “Барбареум” при церкві св. Варвари для кандидатів на священників греко-католицького обряду цілої Австрії. Хоч ця вища школа проіснувала тільки десять років, то однак за цей короткий час вона видала ряд священників, що опісля відіграли значну роль в нашому народньому й церковному житті.

Тут був не тільки високий рівень науки, але теж

наукового виховання. У Відні наші студенти стрічалися з нуртуючими течіями на заході не тільки в науці, але також в політиці. В 1784 році основано у Львові університет з чотирма факультетами. На теологічному відділі виклади були на латинській мові, а на других відділах викладалося в німецькій мові. За цісаря Йосифа в 1787 році введено було виклади у Львові для кандидатів на греко-католицьких священників в т. зв. руській мові, що викладались церковно-словянською мішаниною. Відділ цей звався “Студіум Рутенум”. Тодішній церковний провід не потрапив використати нагоди, щоб цей інститут розбудувати. Студенти не цікавилися викладами в мертвій і дивовижній мові. Руський Інститут проіснував до 1809 року. Він загорився в наслідок такої нашої вини. За цей непростимий проступок треба було грядучим поколінням дорого платити, щоб на Львівському університеті добитися викладів української й на українській мові. Не використано в тому часі можливостей розбудувати народне шкільництво, на що були повні дані.

Богдан Лепкий в своїй праці про Маркіяна Шашкевича так висловлюється про ці часи: “Затратилося почуття народньої чести, забулася колишня слава, люди не вміли постояти в обороні своїх прав, не могли спромогтися на те, щоб тих прав боронити. Професорам здавалося, що рідна мова, котру допущено до викладів університетських, гірша від інших” (ст. 15).

За статистичними даними в часі від 1796 до 1814 р. в Галичині появилoся всього 17 руських друків. Це було менше чим дуже мало, але це було незначне щось, що в порівнанні зі загніванням під польською владою перед кінцем 1772 р. Роки 1820 й опісля були більш надійною провесною для нашого національного й культурного розвитку.

Нова політична язва — рутенство й польонофільське ренегатство

В змінах, що їх переводила віденська корона, бачили деякі ласку а деякі навіть “троянського коня”. Перші стали платити так званим рутенством. Рутенство огорнуло передусім тодішню інтелігенцію, що вже було продуктом австрійських середніх і вищих шкіл.

“Характеристичними рисами рутенства, пише Ю. Охримович в своїй праці, був перш усього чисто галицький льокальний патріотизм, що обмежувався чотири-мільйоновою рутенською нацією, вірна підданість та надмірна льояльність центральному віденському урядові. Повна політична безхребетність, громадський консерватизм, духове назадництво, наївний хамський аристократизм, що погорджував всім, що не йшло “свише”, згірдливе відношення до мужика з його мовою, безупинна змінливість поглядів і т. п.... Рутенство не мало ніяких національних ідеалів, нічого не домагалось, тільки все, що йому давали, приймали з рабською подякою”.

Психологічних причин рутенства треба не тільки шукати в довголітній неволі, але також в т. зв. практичній політиці польської керівної верстви, згідно шляхти Галичини, зокрема в їхньому віденському донощицтві. До Відня відходили доноси за доносами, що “русини Галичини” мають постійні симпатії до російського народу. Поляки залякували правителство Відня, кожночасною зрадою галицьких русинів в користь Москви. Того рода цькування заставляли тодішніх провідників цієї етнографічно - ісповідної маси в Галичині лякатися своєї тіні. Як бачимо, довголітня неволя під Польщею залишила застрашуючі наслідки на кожному відтинку суспільного життя.

Щоб доказати не тільки практичність але також й “науковість” своїх тверджень поляки повели навіть мовну дискусію в 1817 році, саме тоді, коли згадуваний повище Іван Рицар Могильницький намагався перебудувати руське (українське) народне

шкільництво. Польський канонік Мінасевіч й грабя Анквіч переконували віденський уряд, що руська цебто українська мова — це тільки “Abartung der russischen Sprache,” відтінь російської мови. Донощитва й “наукові” фальшивки мали на жаль успіхи, пр. заходи І. Р. Могильницького повністю не вдалися. На оправдування своїх теорій поляки піддержували в пізніших часах нову політичну язву а саме москвофільство, ренегатська течія в сторону московського імперіялізму. Це мав бути наочний аргумент Відневі, що на українцях в Галичині не можна будувати.

В короткому часі після цілковитого розгрому Польщі, що закінчився третім розбором, поляки стали приходити до душевної рівноваги. Наполеонські війни наводили їм багато сповідань а Віденський Конгрес в 1815 році створив т. зв. Конгресове Королівство довкруги котрого поляки намагалися об'єднати не тільки корінні польські землі, але теж передше ними окуповані. Невдача Листопадового повстання в 1831 р. заставила їх орієнтуватися не лише на шляхту, але теж і на широкі маси народу.

В тому часі у Львові з'явилося багато бувших повстанців, що ширили визвольну ідею. Цей польський підпільний рух захопив у свої ряди рівнож велику частину української студіюючої молоді в семінарійних мурах. Поважна кількість питомців духовної семінарії носила конфедератки, що різнилися від польських тим, ще місто червоного дна мали синє. Молодечий динамізм шукав свого вияву, коли не було своєї визвольної ідеї, він впрягався в чужу. Богдан Лепкий так характеризує це явище: “Не було власної ідеї, котра пірвалаб палку молодіж, отже ширилася чужа, тим більше, **що не було ясної свідомости, що це чужа ідея.** Безідейна зверхність, тодішний ректорат і митрополія не помогли молодіжи здержати від того руху, вони її кидали в обійми польської революції, бо до молодіжи відносилися неприхильно й

нелюдяно, не як духовні провідники і учителі, лиш як власть поліційна” (ст. 53).

Сумну ролю в ширенні національного ренегатства й польського підпілля серед студентів шашкевичівських часів відіграв Константин гербу Леліва Слотвінський. Був це *gente Ruthenus, natione Polonus*, гарячий польський конспіратор й патріот, що вербував наших студентів під гаслом:

Wiwat nasza przyjaźń stara
Polak, Rusin — jedna Wiara.

Він мав доступ до цієї молоді, бо був управителем бібліотеки *Zakładu Narodowego im. Ossolin'skich*, основаного в 1817 р., що мала для студентів велику читальню. За польську конспіративну ідею цьому ренегатові прийшлося відсидіти пізніше три роки в слідчій тюрмі а опісля вісім років ув'язнення у Куфштайні.

Другий “польський русин”, що відіграв тоді сумну ролю серед українського студентства й української спільноти взагалі був Каспер Ценглевіч, судовий урядник зі Самбора, активний учасник *Powstania Listopadowego*, що голосив “Русь, Польща й Литва то моя молитва.” Цей сам Ценглевіч виступав в 1848 році на Слов'янському з'їзді в Празі від імені полонофільського Руського Собору й заперечував тезу українських представників Головної Руської Ради (о. д-р Гр. Гинилевич адвокат І. Борисикевич й Олексій Заклинський), що український народ є окремим слов'янським народом і ніякою частиною польського чи російського народу.

Слідами Слотвінського й Ценглевіча пішли багато наших студентів і деякі із них відпокутували свої симпатії до польського підпілля в Куфштайні і Шпільбергу, австрійських в'язницях, бо Відень старався того рода настрої нищити.

Богдан Лепкий аналізує явище полонофільських симпатій в Галичині ось як: “Як взяти під увагу те, що по наших священних домах говорилося по

польськи, співалося патріотичні польські пісні, що не один близький нашим родинам згинув в бою за незалежність польську, що польські повстанці перебували на наших селах — то зрозуміємо звідки брались симпатії до польського визвольного руху серед нашого духовенства. До того додаймо діяльність польської партії демократичної, котра за всяку ціну старалася пірвати до бою також простий народ і то не тільки польський, але й наш, обіцяючи йому в обновленій Польщі цілковиту волю, додаймо й те, що демократи веліли до руських священиків відноситися прихильно, а стане нам ясно, чому також в духовнім семінарі у Львові ширилася агітація польська” (ст. 51-53).

На рутенстві й польонофільському ренегатстві зродилася пізніше в нашій історії ще й інша язва, ще грізніша, а саме москвофільство, якого батьком був Денис Зубрицький (1777-1862), талановитий історик, професор Львівського університету, а яке стало формуватися в половині дев'ятнадцятого століття. Маркіян Шашкевич мусів звести змаг з двома першими язвами, а саме рутенством і польським ренегатством.

Якщо до цих національних страшних болячок додамо темну, неосвічену етнографічну масу, зневолену, затуркану, прибиту й несвідому ні людських ні національних прав, що тільки зі стихійною впертістю зберігала свій народній побут і прив'язання до своєї релігії, тоді маємо повну картину рідного національного, політичного, соціального й культурного клімату, в якому приходилось зростати, виховуватись і формувати свій світогляд нашому Пробудителю.

Революційні хвилі весняних надій

Під кінець вісімнадцятого століття всесвітня історія віднотувала два великі суспільно-політичні перевороти. В роках від 1775 до 1783 пройшла Американська Революція чи т. зв. Революційна війна проти Англії й у висліді в 1776 році проголошено Декля-

рацію Незалежності З'єдинених Американських Штатів. Знову від 1789 року по 1899 у Франції пройшла революційна хвиля, що змила з лица землі французьку монархію й правлячу верхівку, а французький народ встановив республіку. Хоча обі революції відбувалися в цілком інших політичних і соціальних обставинах, то однак ці обі історичні події мали на своїх прапорах одну природню істину, а саме, що всі люди родяться рівними. "All men are created equal" — фраза "Declaration of Independence".

Це був революційний зворот в думанні не лише американської й французької спільноти. Хвиля ця пройшла цілою Європою. Народи обох континентів під владою абсолютизму, що визначував дві класи людей, пануючих і підданих, стали думати про свободу, рівність і братерство всієї спільноти. Наступив позитивний зворот у сторону сірої людини, тої людини, що передше була радше предметом чим особою. Заговорено про тиранію й несправедливість, про терпіння й кривди цієї людини, що потопала в безпросвітній млі й панщизняних визисках. Це штовхнуло правлячі й думаючі голови призадуматися над полегшами для цієї людини, піднести її з поневіряння та подумати про її освіту. Впарі з політичними течіями, а навіть значно вчасніше, в літературі заходу наростає так зване романтичне народництво. Поети, письменники шукають за тематикою своїх творів не в клясичних взірцях Греції чи Риму, але таки серед свого народу, в своєму оточенні. Зростає зацікавлення творчістю саме цієї сірої людини, її народними переказами, піснями, побутом, звичаями й т. п.

Вчені відкривають велику красу цього простого народу, що часто перевершує поетичні твори. Ця течія з Англії й Німеччини поширюється передусім між західними й південними слов'янами, а вкінці на українські землі під Росією й Австрією.

Історик М. Грушевський так висловлюється про цю літературну течію: "Для українців російських і

так само галицьких цей поворот мав величезне значення. Досі дивилися на свою народність, як на темну масу, позбавлених всяких засобів культурних, засуджених на те, щоб користуватися духовними засобами своїх “культурніших” сусідів. Тому не бачили перед народом ніякої будучности, дивилися на українську мову, побут і звичаї як пережитки старини може й цікаві й милі для земляків, але кінець кінцем таки засуджені на загибель” (Ст. 487).

Під впливом цієї течії А. Павловський видає в Петербурзі в 1818 р., першу українську граматику (Грамматика Малоросійського Наречія), а І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артимовський, перші змальовують картини селянського побуту й благородний зміст селянської душі. Вони показують читачеві, що під селянською свитою живуть високі, чисті людські характери, а в них благородні змагання, котрі поєднують українського селянина з його найосвіченішою верствою.

Великий культурний підйом серед чехів (Чеська Матиця, 1830), поляків а далі хорватів, сербів (Сербська Матиця, 1828), болгарів, словаків, словінців а навіть лужицьких сербів унапрямяють зір українців під обома окупаціями на цей рух. Серед слов'ян зроджується ідея, щоб усі слов'яни згуртувалися у вільну спілку — федерацію. Отже постає слов'янський чи пан-слов'янський рух, що мав додатній вплив на пробудження українського народу до національної свідомости взагалі. Ці весняні хвилі в літературному й політичному мисленні мали неабияке значення на формування світогляду Маркіяна Шашкевича.

Два світила серед темної ночі в Галичині

Мукачеву на Закарпатті доля судила бути одним із цих світил. В 1760 роках Мукачівська єпархія відокремилась від католицького владики в Ягрі. Вкоротці в цій єпархії постав духовний ліцей а австрійська влада подбала теж, щоб духовенство цієї єпархії зрівняти в правах з іншими єпархіями латинсь-

кими. Тут на маргінесі цього відмітимо, що інакше справа малася в Галичині, де греко-католицьким священикам, що кінчали студії в Студіум Рутенум, платили пенсії на 150 золотих менше чим латинським священикам. Того рода практики багато заважили на долі цього інституту.

В роках 1772-1809 владикою на мукачівському троні засідає Андрій Бачинський, що докруги себе згуртував найкращих закарпатських інтелігентів, професорів, що стали працювати в ново-основаному ліцеї. В цьому ліцеї панував народницький дух, цебто священство було з народом. Наука в ліцеї була на високому рівні й тут саме підвиховались видатні науковці, що в пізнішому часі зайняли катедри на Львівському університеті (Петро Лодій, пізніше професор Петербурзького університету, Іван Земанчик і другі).

Другим вогнищем науки й давніх традицій був старинний Перемишль, що мав вже за собою довгу історію. Тут в 1816 р. основується освітне товариство галицьких греко-католицьких священиків, що мало характер більш релігійно-церковний ("Societas Prysbyterorum Ritus Graeci-Catholici Galiciensium"). Згадуваний І. Р. Могильницький розпочав звідси акцію за українським народнім шкільництвом. Він теж видав декілька популярних книжечок зближених мовою до народу, як "Повинности підданих ку їх монарсі", "Правила Школьная". В роках 1814-1820 в Перемишлі ректором в духовній семінарії був Іван Лаврівський. Він також мав велике зрозуміння для питань рідної мови й сам вчив питомців руської мови в слові й письмі. Його праця "Versuch über Sprachlehre der Russischen Sprache" не появилася друком, однак з його викладів користали не тільки питомці, але також пізніші професори (Ст. Шах). Іван Лаврівський впорядкував і розбудував перемиську бібліотеку.

Визначну ролю відограв в Перемишлі Йосиф Левицький, капелян перемиського владики, прозва-

ний “диктатором” українського письменства в Галичині. Він видав граматику української мови, в якій обстоював самостійність української мови. Він однак держався старої української книжної мови. Був він не тільки науковцем, але теж поетом і перекладачем.

В Перемишлі працював також Йосиф Лозинський. Цей обороняв чистоту рідної мови, однак намагався увести в життя латинську азбуку. Він написав латинкою “Ruskoje Wesilje”. Його виступ викликав пристрасну полеміку й це був поважний позитив цієї публікації. В Перемишлі Антін Добрянський написав історію перемиських владик.

Працю перемиського гурта активно піддержував владика Перемишля Іван Снігурський. Це був високо освічений єпископ і ширий патріот. Він не жалував гроша на піднесення освіти священства й народу. Не піддержував він тільки із незрозумілих причин львівського “Студіюм Рутенум”. За те він завів урядування в консисторії на рідній мові й вимагав від священників і світських, щоб всі говорили із ним народньою мовою. Він мав широкі зв'язки з визначними слов'янськими діячами, як Копітар, Караджіч і другі.

Цей відносно невеликий гурт людей в двох згаданих культурних осередках, а саме, в Мукачеві й Перемишлі, став неначе передвісником славної Руської Трійці, що формувала своє обличчя в мурах й поза мурами духовної семінарії у Львові, на чолі котрої станув Маркіян Шашкевич.

Руська Трійця

Руську Трійцю творили три студенти львівської семінарії, а саме Маркіян Шашкевич — Руслан, Іван Вагилевич — Далибор, Яків Головацький — Ярослав. Всі вони мали свої літературні псевда, як Руслан, Далибор і Ярослав, що своїм слов'янським походженням мали пригадувати, що український народ враз з іншими слов'янами творить одну слов'янську родину. Це був непереможний дух тодішньої

епохи. Слов'янські псевда нав'язували також до славного історичного минулого нашого народу. Цих трьох студентів прозвали їхні друзі глумливо Руською Трійцею й ця назва увійшла в нашу літературу й історію. Душею цієї трійці був саме Маркіян Шашкевич.

Руська Трійця поставила перед собою декілька завдань. Першим їхнім основним завданням було — вживати українську народню мову в слові й письмі, далі змагати, щоб “сукромі голоси” українського народу говорили однією мовою та змагали до однієї народньої цілі. Вони рішили йти в народ і збирати й студіювати його народню словесність. Яків Головацький про цю постанову так згадує: “Було вирішено, що потрібно йти між народ, досліджувати на місці, збирати з його власних уст пісні, котрих нарід має в пам'яті тисячі, записувати його приказки і прислів'я, його повісті й перекази, словом, нам філософам, треба йти в народ і вчитись у нього його мудрості” (Літературний Сборник, 1885, Львів, ст. 22). У міжнародніх зв'язках вирішено вдержувати передусім зносини з іншими слов'янами як чехами, сербами, словінцями й другими, що теж змагали до своєї державної незалежності.

Одним із завдань Руської Трійці була також настанова протиставитися польським впливам, що після 1831 років набрали знову на силі у Львові й Галичині. Руська Трійця скристалізувала ясну програму, що стала першою національною програмою серед українців західніх земель від століть. Ця програма була народня, поступова, зривала зі заскорузлим консерватизмом, гнилим сервілізмом і національним ренегатством. Це була орієнтація не на правительство окупанта, ласку сусідів, а на вартості власного народу. Вправді не була це політична програма, а мала вона радше культурні завдання, але ці культурні цілі в тій безпросвітній млі й політичній неграмотності звучали більш революційно чим найбільш революційні ідеї на сьогоднішній час. Був це

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ в молодому віці
(Скульптура М. Гаврилка)

перший прояв народньої думки, щоб через літературу добути рідний нарід з упадку. Руська Трійця бачила, що втрата рідної мови — це втрата угольного каменя під велику народню будівлю.

Найважливішим, однак, чого вчила Руська Трійця — це бути собою, бути народом свідомим своїх цілей і завдань, народом зі своєю місією. Руська Трійця пішла поза галицькі рогачки. Вона розширила галицький виднокруг і промостила шлях до всеукраїнської соборної ідеї.

Руська Трійця стала культурним і політичним прапором для грядучих поколінь. Видним знаменем цього прапора остався її творець і духовий батько Маркіян Шашкевич.

Формувальні роки молодого Маркіяна

Маркіян прийшов на світ 6 листопада 1811 року в селі Підлисса, Золочівського повіту на приходстві свого діда о. Романа Авдиковича, що був тоді парохом цього села. Батько його, о. Семен Шашкевич, парох Княжого, а мати Єлисавета. В родині крім Маркіяна було шостеро дітей. Хоча дідо Маркіяна, як теж батько, були з народом, про те розговірною їхня мова була польська. Тільки з челяддю говорено по українськи. Початкову науку він побирав у своїйому домі в Княжому, опісля в німецькій школі в Золочеві, де закінчив чотири народніх. В 1823 році батько відвіз його на науку до латинської гімназії оо. Домініканів у Львові. В 1826 році він перейшов до гімназії в Бережанах, де вчився латини, історії й природи по німецьки. Тут він заблиснув своїм поетичним талантом. Він пише свої вірші на різні шкільні й родинні okazji й покищо тільки користується польською мовою. В 1829 р. він кінчає шістьклясову гімназію й в тому році записується на філософічні студії у Львові (7-ма й 8-ма гімназіяльна), що викладалися виключно на німецькій мові. З початком лютого 1830 року він вже був усунений зі студій під претекстом браку дисципліни.

В долині Золотої Липи на Поділлі простягнулося місто Бережани. В цьому місті Маркіян провів гімназійні студії. Бережанська гімназія заснована 1789 р.

До цього часу молоді роки Маркіяна плили більш безжурно, хоча, до речі, батько Маркіяна не був заможним священиком. Він любувався Підлиссям, що позначилось в душі Маркіяна. Насолоджувався красою Бережан над Золотою Липою та її чудовими околицями. Часами заходив до старинного оборонного міста Олеська, що тямив давні княжі традиції, а в котрому проводив молоді літа Богдан Хмельницький. Приглядався бідним селянським панщизняним хаткам, що часто пустошіли, бо люди від нужди втікали у світ за очі.

Краса природи й панщизняна доля народу викликували в його душі зворушливі почування, тугу й біль, що так глибоко позначились на його творчості. Понурі семінарійні мури (що пам'ятали ще строге монастирське життя монахинь Домініканок*), утвердили в його душі ці глибокі відчуття; тугу за великим минулим народом, біль над його тогочасною долею. Твердим і суворим стає життя Маркіяна після усунення його зі семінарії. Повних три роки приходиться йому важко заробляти на насушний хліб. Працює писарем у свого вуйка Захара Авдиківського в домі для старших людей при костелі св. Лазаря. Заробляє також фізичною працею, бо від батьків не мав жодної фінансової помочі.

Від бідування до студій і ідейного оформлення

Працює важко, не кидає студій і пробує далі ходити на виклади філософії. Попри свої щоденні зайняття він пильно студіює в бібліотеках Львова, університетській і Осолінських, де зачитується в польську і німецьку пресу. Згадати треба, що української бібліотеки, як також преси, тоді ще не було. В бібліотеці Осолінських він запізнається з українським ренегатом Константином Слотвінським (згаду-

*) Семінарія приміщувалася в колишньому будинку латинських монахинь, СС. Домініканок при вул. Широкий, пізніше Коперника. Університет в старому монастирському будинку ОО. Тринітаріїв. Пізніше на тому місці побудовано Народній Дім.

ваним вище), а в Ставропігійському Інституті із Денисом Зубрицьким, що в пізніших часах відіграв в історії українського руху в Галичині дже сумну роль в пропагуванні москвофільства. Тоді, однак, Денис Зубрицький стояв на позиціях народньо-руських **).

Маркіян, між іншим, переписує деякі праці, що їх готував Д. Зубрицький, зокрема Хроніку Ставропігійського Інституту. Саме в тому часі він забирається за основне студіювання церковно-слов'янської й русько-народньої мови. Якийсь час перебуває в бурсі Ставропігійського Інституту й там враз з дяками вчиться читати кирилицею й гражданкою. В його руки дістається перша українська граматика А. Павловського. Студіює він також граматику Мелетія Смотрицького та учительну Євангелію Гедеона Балабана. Читає він Історію України Енгля в німецькій мові ("Geschichte der Ukraine und der Ukrainischen Cosaken wie auch der Koenigreiche Halitsch und Wladimir") та любується в перекладах українських пісень, переложених на німецьку мову Вінкентом Польом. Завзято студіює відродженецькі рухи інших слов'ян, зокрема чехів і сербів, а його ідеалом стають слов'янські апостоли, як П. Шафарик, В. Караджіч, Е. Копітар, Й. Дубровський, Ф. Паляцкий, І. Коллар. Вони мали великий вплив на апостола українського відродження.

Подув Енеїди І. Котляревського та праці Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемовського, а передусім збірник пісень М. Максимовича, підсилили вогонь, що в душі нашого пробудителя тлів змалку. Маркіян бачив долю свого народу й пережив її до глибини своєї душі.

На підставі основних студій мови й української історії він став свідомим українцем, або як тоді звали, русином. Своїм завданням він поставив видобути українську мову з руїни й поставити її на рівні з

**) Інакше про це пише д-р Лука Луців й о. Д. Попович. За те проф. Ст. Шах оцінює погляди Зубрицького в часах Маркіяна руськими; подібно Історія України М. Голубця.

іншими літературними мовами. Рішився пригадати своєму народові його славне минуле. Рішився бути будителем свого народу. Рішився бути постійним сторожем національного сумління, народньої пошани й величі. Тому у вступі до своєї збірки Маркіян писав:

“Судилось нам послідним бути. Бо коли другі словяни вершка ся дохопляють і, если не вже, то небавком побратаються з повним ясним сонцем, нам на долині в густій студеній мраці гибіти. Мали і ми наших півців і наших учителів, але найшли тучі й бурі, тамті зацімліли, а народові й словесності на довгося здрімало; однак язик і хороша душа руська була серед словянщини, як чиста сліза Серафима”.

Під впливом праць М. Максимовича та основного простудіювання рідної історії Шашкевич пише:

“Старина є то піснь хороша, звеняча, що різним настроєм озивається з перед віка до нас — і раз тихим, миленьким голосом промовляє, обнімає солодким чувством серця, а знова піднімає величною силою душу, чуває казавбись, надприродними ділами ум послідних, то знова залебидить тужно, плачем голубиним дідів, розплакує сина, то знова обвіває потіхою і радощі в серця нагортає, а в душах зводить святую почесть покійним праотцям”.

Маркіян Шашкевич вглиблюється в українську старину й там знаходить те, за чим шукав:

“Заспіваю, що минуло,
Передвіцьким згану час,
Як весело колись було,
А як сумно нині в нас”.

Дійсно сумними днями плило життя нашого народу в тому часі. Перші зародки національної свідомості були топтані страхом своїх і наступом чужих. Національна свідомість народу була розгубилась на історичних манівцях. Богдан Лепкий писав про цю національну свідомість такими словами:

“Тая свідомість нещасного народу лежала на споді його душі, як скарб під землею. Треба було її

здобути, з іржі обчистити і ясну і світлу і достойну винести з глибини. До його скарбу був одинокий ключ — рідна народна мова. Але той ключ згубили недбалі ключарі і було так, якби хто цілий нарід замкнув до великої тюрми, а ключ кинув в море. І треба було когось, хто той ключ знайшов, скарбницю народньої свідомости відчинив і скарби її дорогоцінні на світ Божий добув”.

По кількалітніх наукових вглиблюваннях в історію нашого народу, в минуле і тогочасне М. Шашкевич зрозумів цю правду і вкоротці він кликав мільйони онімілих своїх земляків словами вірша:

“Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила.
Чомже мова їй не мила?
Чомся нев встидати маєм,
Чом чужую полюбаєм?”

Повище цитовані думки поета, що стали ідейними напрямними Руської Трійці, Маркіян формував уже в семінарійних мурах, хоча скристалізувались вони заки він вступив до семінарії осінню 1833.

Діяльність Маркіяна в семінарії й його історичні промови

В спомині о. Кліма Вахнянина (1812-1893) читаємо про тодішню семінарію у Львові: “Ректорат конферував з питомцями виключно по польськи. Так само питомці між собою говорили лиш по польськи.. Зі шкіл не приніс ніхто знання руського язика. Скобельський, син дяка, умів по руськи і вчив церковного співу (тропарів й кондаків) до іспиту... Хто де міг, учився читати церковні книги — про письмо руське ніхто не дбав, бо його в практичному життю не потребував”.

До семінарії Маркіян був прийнятий з початку як екстерніст, а рік пізніше його прийнято, як постійного слухача та мешканця семінарії.

До семінарії вступив Маркіян вже з оформленим національним світоглядом і переконаним ентузіястом народньої мови й справи. Студентство семінарії поділялося тоді на три групи. Найсильнішою була польонофільська група, що стояла під сильним впливом польських демократів, котрих еліта організувалась тоді в “Stowarzyszenie przyjaciół ludu polskiego” — організації, що її оснував польський поет Северин Гоцинський. Під впливом цієї течії існувала в семінарії студентська організація “Stowarzyszenie przyjaciół ludu”. Друга група — це рутенці консервати, що знаходили піддержку у семінарних властей та в державному правительстві. Найслабшими були народники-поступовці, що свою орієнтацію спрямовували на власний нарід. Шашкевич оформив цю останню групу, очолив її й став її духовим лідером. Поза приписаними студіями він невтомно працює словом і пером. Організує студентів до народницького гуртка, пише й комплетує збірки, промовляє в народній мові, бере участь у мовній дискусії. Словом, він скрізь, якщо йдеться про оборону й пошану рідної мови.

М. Шашкевич був людиною слова й діла. Він уважав, що діло мусить проходити зі сказаним в парі. Тому 12 лютого 1835 наперекір прийнятим звичаям він виголосив перед теологічною громадою проповідь в українській мові. Звичай панував тоді, що такі проповіді виголошувались в панівних мовах, цебто в німецькій, латинській або польській. Маркіян не зголошував свого заміру, що він буде промовляти в народній мові, бо він був певний, що на це він був би не одержав дозволу.

Виголошене слово про обов'язки громадянства супроти держави та обов'язки священика зробило на деяких студентів, а навіть професорів, помітний вплив. Декого це притягло, а дехто злякався й навіть передбачував, що за цей відважний виступ прийдеться Маркіянові покинути семінарію. Маркіян ішов повністю на пробій. Ця його велика відвага, пе-

реконливість в ділі, стали неутралізувати ворожу настанову до мови студентів, а навіть професури. Що більше, з ним стали симпатизувати деякі студенти, що були в польських революційних організаціях. Молоді студенти шукали ідеї й цю ідею вони вбачали у виступі цього високо-культурного воїна.

До Руської Трійці включаються й другі імена, як Ількевич (Мирослав), Іван Головацький (Богдан), Лопатинський (Велимир), Маркел Кульчицький, Іван Вілінський, Минчакевич, Кайко (Православ), Йосиф Шухевич (прадід Головного Командира УПА Романа

Катедра Св. Юра у Львові (фронтна частина). В цій катедрі М. Шашкевич, питомець теології виголосив першу проповідь в народній мові після 150 років проповідання там же в чужій мові, День св. Покрови, 1835.

Шухевича-Чупринки), Крижановський, Козанович, М. Бульвинський, Козловський, Гадзинський, Скоморовський, Соневецький і другі. Визначну роллю з цього гуртка пізніше відіграли Микола Устиянович і Антін Любич-Могильницький.

Другою історичною промовою Маркіяна була його проповідь в катедрі св. Юра в 1836 році, в день св. Покрови. Як питомець третього року теології він виголосив першу проповідь в народній мові після 150 років проповідування там же в чужій мові. Як воно дивно складається. Припадок чи доцільність, що день св. Покрови став в нашій народній традиції святом збройних сил в козацьких і новітніх часах УПА, а виступ Маркіяна між цими двома епохами є неначе ланцюжним звеном між ними. Вправді перед виступом Маркіяна були спорадичні проповіді в українській мові. У Відні проповідував о. Й. Паславський, в Перемишлі о. І. Лаврівський, у Львові згадуваний о. д-р Я. Геровський, як також питомець Шорбура-Горецький. Однак треба було, щоб проповідь в народній мові стала прийнятим звичаєм. Виступ Маркіяна й його двох товаришів, а саме М. Устияновича і М. Величковського в двох других церквах Львова в тому самому часі надали українським проповідям повного й постійного права горожанства.

Молодий Шашкевич бачив, що його ідеї й публічні виступи знаходять відгук серед народу й тому його голос ставав ще грімкіший. Він кликав:

“Відкинь той камінь,
Що ти серце тисне,
Дозволь в той сумний тин
Най, свободоньки сонечко
Заблисне,
Ти не неволі син.”

Поетичні збірки “Син Руси”, “Зоря” і “Русалка Дністрова”

На студентській лавці підготував Маркіян Шашкевич три збірки своїх поезій. Перша збірка — аль-

бом “Син Руси, или собрание стихотворов в рускім язичу от клеру Семінарії енеральної в Льві Городі, руского краю Метрополії, року 1833”. Ця збірка була призначена для внутрішнього вжитку питомців. Вона була до певної міри відповіддю полякам та їхнім ренегатським поплентачам, що твердили, що “Jest tylko Polska i Moskwa”.

Проф. С. Шах в своїй праці “Рік Ювілеїв” так пише про цю збірку:

“Збірка ця мала наскрізь патріотичний характер. Всюди в ній підчеркується українськість проти польських і польонофільських впливів і почувань”.

В цій збірці закликав Маркіян товаришів шкільної лавки такими словами:

“Дайте руки, юні други,
Серце к серцю най припаде,
Най щезають тяжкі туги,
Разом, разом! Кто сил має,
Гонім з Руси мраки тьмаві,
Разом к світлу, други жваві!”

Другою поетичною збіркою була “Зоря”, писемце “посвященное рускому язичу”, що її зредагував М. Шашкевич зі своїми товаришами І. Вагилевичем і Я. Головацьким та другими в 1834 році. Тут він вже перегукується зі своїми братами зза Збруча й пише в своєму творі “Старина”:

“Сукромі голоси брелять по всій Руси-Україні, лиш скликати їх в одне, а стане піснь велика, довга, безконечна, що цілим світом загуде, що сильно загремить славу перідних й нинішних літ всього народу”.

В цій збірці наш Будитель ламав вже галицькі рогачки й апелював до соборницьких ідеалів свого народу. Тут бачимо глибину соборницької ідеї та політичну далекозорість М. Шашкевича.

“Зоря” мала бути до певної міри реакцією на працю польського етнографа Вацлава Залеского з Олеська, що в 1833 р. видав збірку пісень п. з. “Pieśnie polskie i ruskie ludu galicyjskiego”. В передмові до цієї збірки автор закликав, щоб українці приєднувалися до поляків і польської літератури. Неначе відповіддю на це “приєднуюче” ренегатство була поезія Маркіяна в “Зорі” про “Облогу Львова Хмельницьким”, де він пише:

“Да Гетьман Хмельницький сидить кінець стола,
Молойци козаки стоять доокола!
Да Гетьман Хмельницький пише дрібні листи,
По всій Україні розсилає вісти.
Військо куренное в похід виступало,
Ляхів розганяло да Львів обступляло.
Як Гетьман Хмельницький кіньми навернув,
Тай Львів ся здрігнув,
Як Гетьман Хмельницький шаблею звив,
Тай Львів ся поклонив”.

В “Зорі” була також стаття про Великого Гетьмана Богдана, як теж його портрет. Ця стаття й цитована поезія про Хмельницького були між іншим тим матеріялом, що дуже багато заважив на цензорській долі збірника “Зоря”.

Оцінка В. Копітара й рутенців на “Зорю”

Кожна публікація в тому часі вимагала одобрення цензора. У Львові був тільки цензор для церковно-слов'янських книг і цю функцію сповняла митрополита капітула. “Зоря” була писана українською народньою мовою. Треба було слати збірник до віденського цензора, що мав цензорську контролю над грецькими й слов'янськими книгами разом. Маркіян Шашкевич переслав “Зорю” до президії львівського губернатора, а звідси “Зоря” майже безпосередньо була відіслана до Відня до Вартоломея Копітара, відомого слов'янофіла словінської національності, що був тоді цензором слов'янського відділу. В одинад-

цять днів після одержання “Зорі” В. Копітар мав уже відповідь готову з датою 21 червня 1834. Ця оцінка дуже вимовна й тому доцільним є, щоб з нею докладніше познайомитися.

“Наша (тобто австрійська) Галичина, — писав Копітар, — має поверх два мільйони українців (русинів), а Угорщина один мільйон, що дуже прихильно приймуть це видання в їхній мові. Подібно привітає його 6-7 мільйонів душ українців у Росії. Але треба прийняти під увагу, що наші й російські поляки віднесуться до цієї неупривілейованої літератури зі завистю й ненавистю. Подібно буде з москалями, що досі мають владу в Росії (українщина різниться від московщини так само, як чеська мова від польської). Природній розвиток цієї нової літератури прийдеться зі шкодою для польської й російської. Перед Австрією стає питання, чи вона може й повинна підтримувати українців на шкоду й злість полякам? Чи може вона робити це також коштом і на досаду велико-руської літератури?.. Правда, цей розвиток поставив би в опозицію до Петербурга 6-7 мільйонів українців, але вони тільки у виїмкових умовах могли б приєднатися до наших трьох мільйонів.”

Як бачимо, оцінка В. Копітара, бистрого аналітика й політика, була дуже ґрунтовна й високо-політична. В основі він не був проти друку збірника, однак, беручи до уваги політичну сторінку справи, порадив віденським чинникам засягнути opinii у Львові. Рукопис з Відня відіслано до митрополичого ординаріату, а звідси до професора теології, крилошанина Венедикта Левицького. Цей довго держав рукопис у себе а після двох місяців передав його митрополитові Михайлові Левицькому з підшептами не дати дозволу на “Зорю”.

Михайло Левицький дав таку відповідь губерніяльним чинникам: “Не зважаючи на те, що цей рукопис признала цензурна влада дозволеним до друку, на мою думку, він з уваги на провінціональні

відносини зовсім до друку не надається”. Книжка “пригадує сумні історичні події релігійних і політичних утисків, що їх потерпіли тутешні українські автотони від поляків, єзуїтів та жидів, з чого вийшли криваві репресії в козацьких війнах під проводом Хмельницького. Ця книжка могла б дати привід до поширення думки про русофільство. Автор підписався Русланд...”

Годилося б відмітити, що Маркіян Шашкевич підписувався слов'янським іменем Руслан. Його імення Руслан нічого не мало спільного із німецькою назвою на Росію “Руслянд”.

Згідно із заборонаю галицьких чинників віденська цензура переслала в дні 31 липня 1835 заборону друкувати збірник “Зоря”. Так то сумно закінчились найкращі намагання Маркіяна. Тут тільки годилося б повторити за митрополитом Максимом Германюком його слова: “Ось сумний приклад, як неповажно часом самі українці трактують найважливіші справи свого народу”. (“Дві невмірущі ідеї о. М. Шашкевича”, Ювілейна Пам'ятка, 1961, Вінніпег).

Під цитованою оцінкою українських цензорів є ще слідуюча дописка: “Якщо питомця М. Шашкевича свербить рука писати, то най маже те, що належить до його стану, як священника”. Цю дописку приписують деякі дослідники М. Шашкевича митрополитові М. Левицькому (д-р Л. Луців, Ст. Шах), а деякі шефові львівської поліції Пайманові. Якщо взяти до уваги, що сучасна ¹советська література приписує це львівській поліції (В. Дмитрук, “Маркіян Шашкевич”, Радянський Письменник, Київ, 1960, ст. 13), тоді останнє твердження є найбільш правдоподібне.

Після заборони прийшлося М. Шашкевичеві багато дечого перетерпіти від семінарських чинників і львівської поліції. Зроблено в нього трус і поставлено його під поліційний догляд. Так “Зоря” таки не зійшла у Львові. Вона була змушена заяснити першими проміннями на чужому небозводі.

“Русалка Дністровая” 1836-1837

Руська Трійця не схилила голови перед цензорськими заборонами. Маркіян мріяв про видання пере-редагованої “Зорі” на “Русалку Дністрову” поза рідними землями. Занотований такий вислів Маркіяна в цій справі. “Коли не можна друкувати руської книжки у Львові, то повеземо її до Відня, а коли там не пустять на світ Божий, то лишилась свобідна іще Угорщина” (“Зоря”, 1880). В плянах друку “Русалки Дністрової” допоміг Маркіянові його друг, Яків Головацький. Останній порадив видати збірку у Будимі (Будапешті) на Мадярщині, де Я. Головацький студіював і нав’язав там близькі контакти зі слов’янофілами, як Юрієм Петровичем (серб), Яном Колларом (словак) і другими. В часі вакацій 1836 року Я. Головацький доставив цей рукопис особисто (підводою й пішки, залізниці тоді ще не було) до Будапешту й при допомозі Юрія Петровича старався набути цензорський дозвіл. Цензор Надь (мадяр) дав згоду на появу збірника, а Ю. Петрович приобіцяв доглянути друку й появи книжки.

Книжа побачила денне світло таки того самого року, хоч була антидатована 1837 року.

“Русалка Дністрова” появилася в дещо змінений, а радше обкроєній формі попередньої “Зорі”, з окремим вступом видавців, в якому висловлено подяку Миколі Верещинському за фінансову допомогу. В цій збірці не було вже статті про Б. Хмельницького, його портрету та поезії про облогу Львова Хмельницьким. До речі ця поезія була затратилась пізніше й побачила денний світ щойно 1912 року. “Русалка Дністрова” вийшла накладом тисячу примірників з німецьким підтитлом “Ruthenische Volkslieder”. Дев’ятсот примірників цього видання було надіслано на адресу Якова Головацького до Львова, а сто примірників до Відня на адресу Івана Головацького, брата Якова, що мав поширити її між українцями й слов’янськими діячами у Відні. Хоча видавці засланялися назвою “рутеніше фолькслідерс”, то однак таки на-

ші доморослі рутенці подбали, щоб львівська посилка була сконфіскована й не дійшла до українського читача. Цю посилку вони угробили, бо мусіла пролежати в пивницях львівської поліції аж до т. зв. Весни Народів в 1848 р.

Свою цензорську руку поставив таки Венедикт Левицький, що рівночасно перевів в тій справі слідство. Маркіян Шашкевич дав гідну й ясну відповідь своєму професорові такими словами: “Я пробував своїх сил в українській мові, як своїй рідній, що помітно різниться від московської мови й церковного язичія. Я думав покласти підвалини під дальший розвиток української мови та літератури”.

Слідство переведено над всіма членами “Руської Трійці”. Іван Вагилевич відпекався від друкарського діла “Русалки Дністрової” за те Яків Головацький боронив відважно й всю відвічальність за друк взяв на себе. Львівська поліція з Пайманом на чолі перевела домашні труси в членів Руської Трійці й через якийсь час тривав поліцейний нагляд над ними. В часі шкільних ферій вони були задержані у Львові, а Маркіянові навіть грозило усунення з духовної семінарії. Після довшого слідства й консультацій поліції з Віднем і Будапештом дальші доходження були завішені. Шеф львівської поліції Пайман віднотував в поліцейних архівах про появу “Русалки Дністрової” такий вислів: “Ми маємо багато до діла із однією національністю (маючи на думці польську — автор), а ці тверді голови хотять пробудити мертву і похоронену рутенську націю”.

Про це, як прийняла “Русалку Дністрову” наша спільнота, відзеркалює в своїх споминах друг Маркіяна, Яків Головацький: “Замість помочі і підохочування найшлися посмівки та недовольність, ба й ворогування... але Шашкевич, переконаний у правоті своїй і чистоті серця, терпеливо зносив усі наруги і докори, лишень часом з під жалісного серця вирвалася яка журна думка. Не упав він на дусі і горну-

лася до нього, як старшого сокольника, молодшая братія”.

“Русалка Дністрова”, писав тоді Головацький, запалила вогонь, що його тільки гробова персть згасити може, спасла нарід від загибелі й отворила очі кожному письменному чоловікові, в якого лишилося ще не зіпсоване українське серце, показала йому його положення, обов’язки для народу й спосіб, як ті обов’язки треба сповняти.

“Русалка Дністрова” дісталася до Львова тільки через Відень, через руки Івана Головацького.

Як бачимо з тогочасних свідчень, українські народники, зокрема частина студентської молоді, прийняли її зі щирим серцем, однак з повним призи́рством і наявною ворожістю прийняли її рутенські наза́дники. Тепло віднеслася до цієї збірки Перемиська капітула, зокрема її владика Іван Снігурський. Цей владика піддержав М. Шашкевича ще й в іншому ділі, про що мова дальше. Знову інший авторитет з Перемишля, а саме, Й. Левицький, критикував Маркіяна за його фонетичний правопис. Мимо цієї критики, ворожости й напастей, спрямоване русло народньої літератури Маркіяном набирало на силі. З початку плило воно непомітно, а дальше в нього вчленувалися всі західньо-українські річища, щоб у спільному руслі зі своїми братами зі сходу стати могутньою струєю у національному відродженні народу. Треба підчеркнути, що увесь ідейний патос збірки наголошував єдність всего українського народу. Це були ті Маркіянові “сукромі голоси”, що мали створити “могутню піснь”, довгу, безконечну, що “цілим світом загуде”.

Чи не найкращу оцінку “Русалці Дністровій” дав Іван Франко, тонкий аналітик нашого суспільного життя 19-го століття. В “Критичних письмах о галицькій інтелігенції” (Львів, 1878) він пише: “Ціла Русалка — це немов один неясний порив чуття людського серед загального затупіння та одичання. Це її найбільша найреволюційніша риса. Чуття — і пан-

щина! Задума — і всесторонній притиск! Теплі братолюбні поривання — і холодна мертвяча доля народу”. В іншому місці Франко пише про зміст і появу “Русалки”: “Хоч який її невинний зміст, які неясні думки в ній висловлені — вона була свого часу явищем наскрізь революційним. Русалка наважилась виступити проти тодішнього панівного авторитету, політичного і соціального, під яким мучився народ. Русалка проголосила дружбу свободних словянських народів і протиставила її меттерніхівському абсолютизму. Русалка ввела в літературу мову і пісні того народу, який між освіченими панами вважався худобою, не чоловіком”.

“Азбука й Абецадло”, “Читанка” й перекладна література

Розглядаючи Маркіяна Шашкевича на тлі його доби, як національного діяча й пробудителя та прокладача шляхів розвитку національної мови, треба було б зупинитися над його працею поза його поетичною творчістю, що однак своїм вістрям була спрямована на промощення тих самих шляхів, на котрі була наставлена його оригінальна поезія.

В 1835 р. в польському літературному науковому журналі “*Rozmaitości*” у Львові, появилася праця Йосифа Лозинського п. з. “*O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego*”. На цю статтю zareагував проф. Йосиф Левицький з перемиської капітули, а М. Шашкевич написав брошуру в польській мові “*Azbuka i abecadło*”, в котрій він боронив і доказував потребу української азбуки. В цій брошурі він висловив основні погляди на літературу народу, що заслуговують на окреме відмічення: “Література будьякого народу є образом його життя, його способу мислення, його душі, отже повинна вона зародитись і вирости у власного народу і завітнути на тій же самій ниві, щоб не бути подібною до того райського птаха, про якого розповідають, що він не має ніг і тому постійно висить у повітрі. Літе-

ратура є необхідною потребою усього народу. Основна мета її і прагнення — ширити освіту поміж всіма, навіть окремими членами всього народу”.

Цю полемічну брошуру видав владика І. Снігурський своїм коштом в тритисячному накладі. Ця брошура принесла Маркіянові великий розголос, бо її піддержувала не тільки народня течія, але також т. зв. староцерковники. Згадати при цьому годиться, що перемиський владика радив Маркіянові перенестися до Перемишля, чого Маркіян не апробував, правдоподібно з огляду на свою матір, що хотіла мати сина близько себе.

Маркіян бачив, що шлях для живої народньої мови треба мостити від основ, цебто від молоді, від шкільної лавки. Треба було цій молоді дати основного підручника для вивчення української народньої мови. Тому Маркіян старався заповнити цю прогалину і написав Читанку для дітей народніх епархіяльних шкіл. На жаль, ця читанка не побачила денного світла за життя поета. Вона була надрукована в 1850 р. — цебто сім років по смерті поета. За те друге видання читанки появилася вкоротці після першого в 1853 р. Це тільки свідчить, яка велика потреба була цього видання для молоді того ж часу.

Літературна спадщина Маркіяна не є дуже велика, однак вона надто різнородна що до жанру й стилю. Зокрема має вона велику кількість перекладних творів, що кількісно навіть перевищують оригінальну творчість поета. До більших перекладних праць належить “Кральодворський рукопис”, “Замок Каньовський”, деякі поезії Ф. Карпінського, народня творчість сербського народу. Він також зачав перекладати святу Євангелію, як теж з латинської мови “Пропамятну книгу священничого життя” й інші. Різнародність жанру й стилю застановляє призадуматись над їхніми причинами.

Юрій Шевельов в своїй праці над творчістю поета п. з. “Суворя школа”, дає цьому питанню надзвичайно влучну відповідь. Він пише: “Піонер нової

української літератури в Галичині був свідомим експериментатором. Високу даючи оцінку народній мові, він у всій своїй творчості працював над тим, щоб нахилити її до різних жанрів і стилів, щоб зробити її різноманітною і гнучкою, щоб виявити її многогранність і елястичність або надати їй цих рис". Відомо чейже, що власне на перекладах виробляється гнучкість і багатість вислову й мови. Саме через переклади Маркіян хотів піднести рівень рідної мови та поставити її на гідний п'єдестал з мовами інших народів. Тому він постійно виучував свою й чужу літературу. Був він отже учнем і учителем над коліскою пробудження народнього письменства в Галичині й цією многобічною діяльністю Шашкевич зумів поставити незнищимі підвалини відродження рідної мови й національного ставання".

Тернистий шлях і віра в Бога й народ

Життєвий шлях Маркіяна Шашкевича був встелений тернями й сповнений особистими й родинними жертвами. Д-р В. Щурат в своїй праці "На довітку нової доби" подає зізнання о. Івана Хризостова Сінкевича (товарш Маркіяна), котрий мав докладну інформацію про те, як його польські підпільники плянували зліквідувати. Відійшов Шашкевич зарання в домовину, бо на тридцять другому році життя. Мав довгу перерву в студіях, повних три роки. Різні верзії дійшли до нас про усунення його зі школи. Одна із них підказує, що усунення наступило під тиском поліції, що підозривала його вже тоді в зацікавленні народними рухами, а запізнення в мури семінарії був тільки формальний претекст.

Молодим, 19 літнім юнаком, іде він у світ, щоб заробляти на прожиток, при тому без жодної батьківської помочі. Працює тяжко, веде себе примірно й у вільні хвилини вчиться, багато читає і студіює минуле свого народу. Проходить між політичною Скиллею й Харибдою. Знакомиться з польським визвольним рухом, але гидиться польонофільським ре-

негатством, як Слотвінськими й Ценглевичами. Не полонює його душі й друга назриваюча москвофільська язва. За працю над відродженням рідної мови й українського письменства консисторійні чинники його помітували, бо за п'ять років свого священства, він мав аж три нужденні сотрудництва й парохії: Нестаничі, Гумниська й Новосілки Лісні. Переслідувала його не тільки поліція, але теж урядові чинники, що відмовили йому виплатити пенсію, а котра належалася йому законно, як священику.

Склалось так, що в селі Ріпне опорожнилось місце пароха. О. М. Шашкевич просився до цієї місцевости, однак поляк дідич, що мав тоді вплив на обсаду парохії, запротестував проти цього, що він був "непевний", чи буде о. М. Шашкевич вестися "в дусі богобоязненості, звичайності і порядного життя". Це він про себе писав тоді в своєму незакінченому вірші:

“Перед зорями в люту негоду
Розігрілася душа молодецька.
Ймив за керму, тай чухнув на воду,
На буйне море, гей, кров молодецька.
А море бистре, гей носить собою,
Кипить і беться, аж страх ся здуває,
Возня на вовню зводиться горою,
Пре сила силу, плавця затопляє”.

Заходить питання, що було тією могутньою силою, що допомагала молодому студентові, а опісля молодому священикові двигати цей тягар долі, символізувати долю обездоленого народу й не падати під її ударами, а бути опісля правдивою зорею українського національного Вифлеєму, вічною зорею, що своїм сяйвом опромінювала “рабів німих”?

Цю неподолану силу треба вбачати тільки в його світогляді, що найвищими вартостями в ньому були Бог і народ. Віра в Бога й народ свій проходила червоною ниткою у всій його творчості, а найбільш ядерно схоплена в його другій і третій “Руслановій Псалмі”.

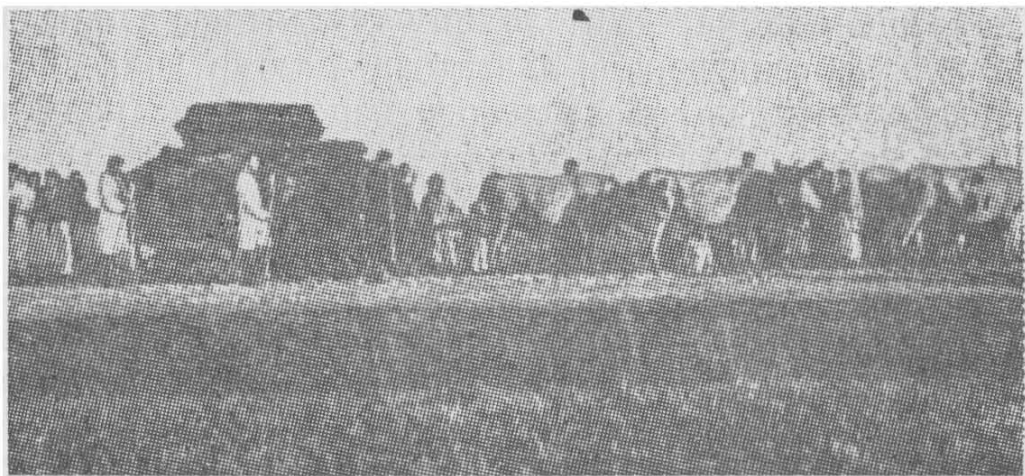
Він писав: “Гордишся, чоловіче, умом твоїм і розумом твоїм, гордишся й кажеш ніт, ніт Бога! То й тебе ніт, сон єсть і мара, а твоє імя, вітер на степах України, а мисль твоя, дим і заворот, а життя твоє — життя каміння у землі глибоко, а надія твоя, як піна на водах і не лишиться по днях твоїх слід...”

В псалмі третій він продовжує: “Віра серця мого, як Бескид — твердо постановилась на любови, якої мені ніхто не візьме: Не видреш ми любови і віри, не видреш, бо руське ми серце тай віра руська”.

Ще в іншому місці він писав: “...Прийшли на нас злидні і світ на нас ворогував; нуждою нас ударено й вирвано нам очі. От не візьмуть нам милости до свого рідного й віри в будучність нашу не візьмуть, бо руське нам серце й віра руська”.

“Коли він говорив про батьківщину, — писав Я. Головацький про Маркіяна, — про народну мову, пісню, тоді в слабовитому тілі виявлялася сильна душа, в очах блищало натхнення, обличчя ставало поважним. Говорив Шашкевич переконливо, мова його йшла з серця”.

Був він огрітий любов'ю до свого народу й непохитно певний своєї дороги, так у своїх писаннях, як також у практичному житті. Без цієї глибокої й непохитної віри Маркіян Шашкевич не видержав би був тиску своїх і чужих. Він був би розгубився на тих національних і соціальних роздоріж-

Тлінні останки о. М. Шашкевича перевозять з Новосілок Лісних до княжого Львова (1893).

жах і затопився б у тому страшному трясовинні ре-негатства, в якому затратилися цілі українські роди й навіть покоління.

Маркіян Шашкевич своєю вірою, працею й жертвою врятував себе та врятував обличчя грядучим поколінням, бо знайшов затрачений ключ до скарбів українського народу — його рідну мову.

Тріумф голошеної ідеї

Своєю всесторонньою працею над відродженням мови й народу Маркіян Шашкевич доказав правдивість слів Яна Коллара, що “не зі сумних очей, а з діяльних рук процвітає надія”. Ця надія прийшла повністю в п’ять років після смерти поета 19 квітня, 1848 року, коли то на Святоюрській Горі у Львові зібралася вперше Руська Рада на чолі з перемиським владикою, а пізнішим львівським митрополитом д-р Григорієм Яхимовичем, щоб нараджуватися над долею свого народу, якою долею болів й над якою в поті чола працював через ціле життя Маркіян Шашкевич. Створена в тому дні Головна Руська Рада проголосила 2-го травня того ж року програму із семи точок. В програмі цій заговорено про один свобідний великий український народ.

Головна Руська Рада взивала галичан словами: “Встаньте, Браття! Будьмо тим, чим бути можемо, **БУДЬМО НАРОДОМ!** Встаньте! Але не до звади й незгоди! Но двигнімся разом, щоби піднести народність нашу і забезпечити дані нам свободи!” Головна Руська Рада заговорила політичною мовою. В сьомій точці цієї програми згадано теж про “піднесення освіти українського духовенства в рідній (народній) мові й щоб воно не відчужувалось від народу серед якого працює”.

На нарадах Головної Руської Ради вперше піднесено високо прапор шашкевичівських ідеалів, а Батькові українського відродження, Маркіянові Шашкевичеві, Микола Устиянович в приявності трьох сотень церковних і світських достойників, провідників

народу, відчитав вірш “Згадка за М. Шашкевича”, в котрому він звеличав цю світлу й угольну постать в історії нашого відродження м. ін. такими словами:

“О браття! Розбилися стіни
Красного серця, душі величавої.
Замовкли груди, чувства онімїли,
Згасло сонце зірнички тосканої,
На устах, печать холодна!
Нїт Маркіяна, молод молод соловія,
Пророка чести, слави предтечи”.

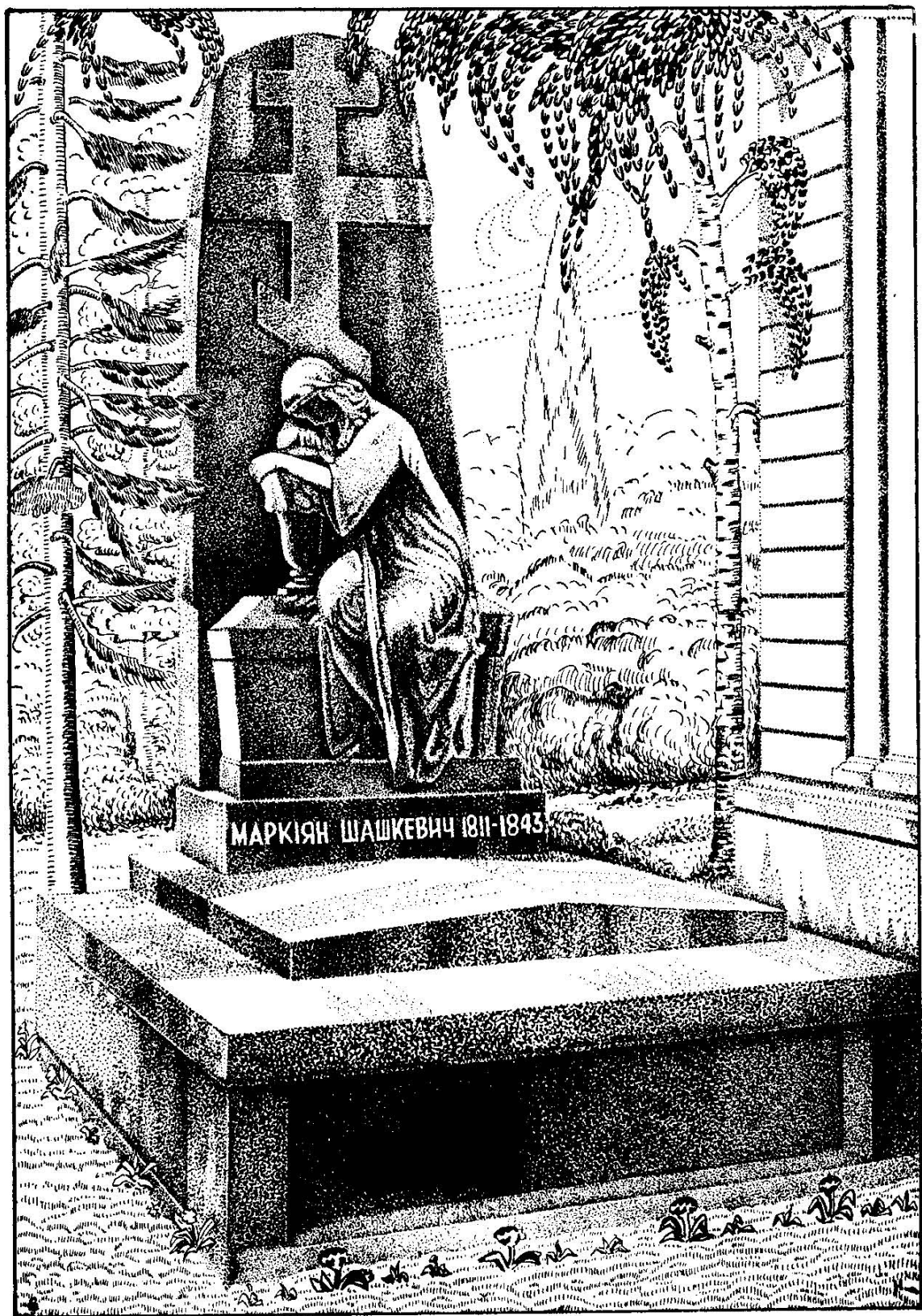
Микола Устиянович закінчував свого вірша словами: “О Маркіяне, небесний звістуне, друже милий, моє думання. Це Твоє зерно, Твій труд печатливий”.

Так почався всенародній культ Маркіяна Шашкевича, що в 1893 році, в п’ятдесятиліття його смерті прийняв німб всенародньої величі, коли то його тлінні останки перевозили з Новосілок Лісних до княжого Львова з найбільшими церковними й народніми почеснями.

Не трійця не десятки студентів, не гурти прибитих нуждою українських селян, а йшли за своїм духовим батьком тисячні маси українського народу, духовенства й інтелігенції, селянства, міщанства і робітництва. Всі вони стали духовими дітьми Маркіяна Шашкевича та враз з митрополитом і провдіниками народу віддавали йому княжу честь народнього побідника й ідейного керманича. Йшли спільно, бо за словами поета:

“Трупи встали й очі розкрили
І брат з братом обнялися
І проговорили слово
Тихої любови”.

Це чудо пробудження вчинив Маркіян Шашкевич своєю народньою поезією, своїм завзятим словом і послідовним ділом. Він оживив українського велетня на заході, збудив його зі сну. Звів його сукромі голоси в одну національну істину. Вказав їм шлях будучого, а на сторожі їх поставив рідне слово.

Могила М. Шашкевича у Львові

Рисунок В. Нінювського

* * *

“Рідко кому дане в довгі літа по смерті довкола свого гробу мати представників цілого свого народу. Великі заслуги, великий талант, навіть великі діла на те не вистачають. І великих людей могили коротко по їх смерті приписує порох забуття . . . А цієї могили о. Маркіяна не забуде народ довгі століття, бо збирати його буде біля неї велика ідея, що перед роками була могучим товчком цілого нашого відродження, а днесь є для нас і навіки стане криницею цілющої води, що зрошує лани нашого церковного й народнього життя і все відсвіжує зелень надії на будуче . . . ”

Із слова Митрополита Андрея над могилою Шашкевича на Личаківському цвинтарі у Львові в 1911 році, в соті роковини з дня народження поета.

Шашкевичівські роковини в Україні та діаспорі

Шашкевичівські роковини з нагоди 150-річчя з дня народження Маркіяна пройшли серед української діаспори поважно, святочно й гідно. Вершком цих святкувань були місяці листопад і грудень. Вся українська спільнота поза межами батьківщини віддала шану Маркіянові, як одному з найвизначніших синів свого народу. Про це поголовно писала вся українська преса у вільному світі. Майже без винятків всі тижневики, місячники та оба щоденники помістили цілий ряд статей, дали поважну кількість історичних і літературних розвідок про значення цієї небуденної постаті. Неабиякою подією було перевидання “Русалки Дністрової”. Видруковано або підготовано до друку декілька більших праць про історичну роль М. Шашкевича у відродженні нашого народу. Надруковано декілька есеїв в чужих мовах, зокрема в англійській. Присвячено поетові окремі вірші. Названо вулиці й площі іменем пробудителя. Проведено праці над пам’ятником і парком ім. М. Шашкевича. Мистці кисти дали декілька портретів поета а композитори вбрали вірші поета в музичні тони. Наукові інституції влаштували окремі сесії присвячені поетові. У всіх скупченнях українського поселення відбулися величаві святочні концерти-академії з участю найкращих хорів та мистецьких сил. В церквах були відслужені Богослужби й часто з участю архиереїв. Церкви й залі були звичайно заповнені по береги, про що свідчили масові дописи в пресі. Чим соборніше до цих роковин підходили на місцях, тим вони були величавіші та успішніші (гляди коментар “Як би хто питався про мої пошашкевичівські рефлексії”, В. Інший, “Новий

Шлях”, ч. 50, 1961). В загальному можна оцінити, що Шашкевичівські роковини були спонтанною маніфестацією національних почувань та демонстрували глибокий пієтизм до того, що воскресив до національного й соборницького життя західну вітку українського народу.

Тимчасом з рідних земель наспіли теж вістки про відмічування цих роковин в Підлиссі та Львові. Все це разом дає нам образ, чим був Маркіян Шашкевич не тільки в минулому, але чим він є зараз для нас. Щоб одержати більш релієфну картину значення Шашкевича в минулому й сучасному, треба було б звести підсумки всего того, що появилось друком з нагоди цих рідкісних роковин. Знову публікації, що появилися в Україні настільки цікаві, що їм варто присвятити детальну увагу.

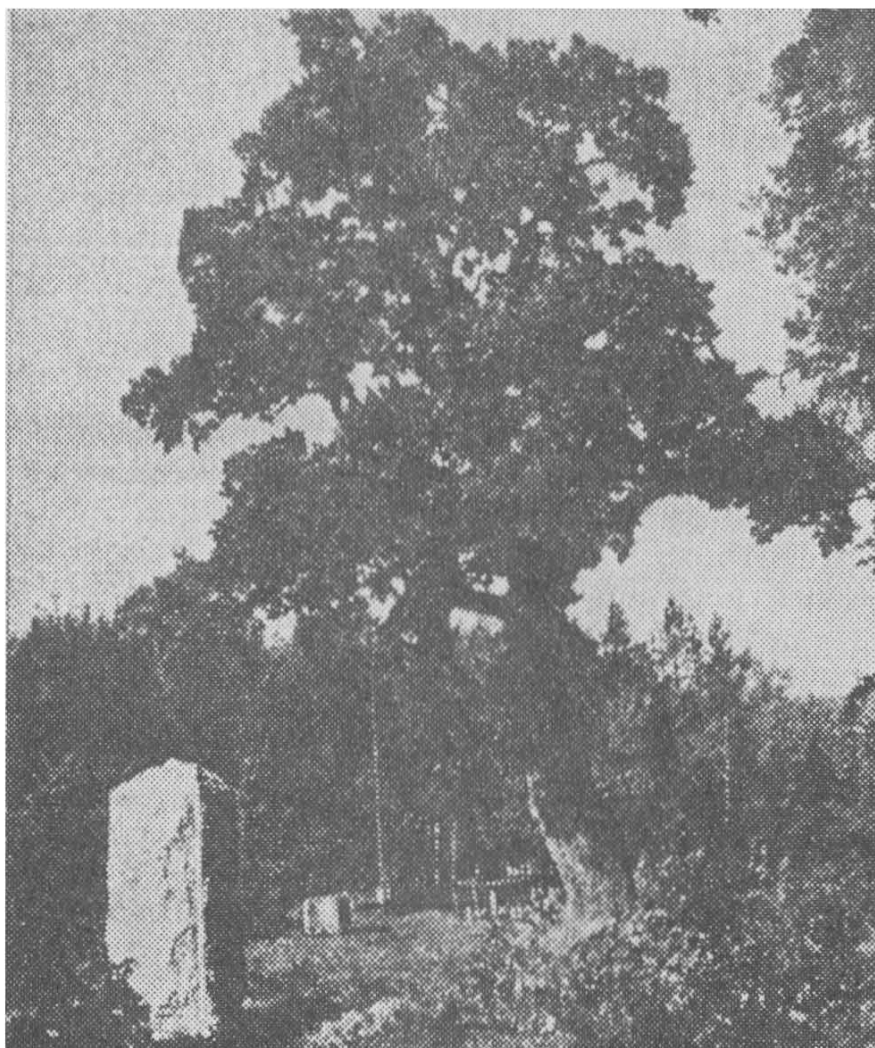
Шашкевичівські роковини на Рідних Землях

“Літературна Газета”, орган Правління Спілки Письменників України від 17 листопада 1961 р. помістила два вірші присвячені Маркіянові Шашкевичеві: “Він боровсь”, що написав його Дмитро Павличенко й “Сіяв промені Ти”, пера Михайла Сидоренка, учителя з міста Олеська. Оба вірші навіяні великим пієтизмом до Маркіяна!

В цьому числі вміщено знімки чотирьох брошур, що появилися в ювілейному році Маркіяна в Україні. Ці книжечки, як стверджує редакція газети, є невеликі, бо розміром в один до півтора аркушу друку. Їх випуситло видавництво Львівського Університету імені Івана Франка до 150-річчя з дня народження поета. Як відомо, цей університет обняв від кількох років опіку над заповідником Маркіяна Шашкевича на Підлиссю.

Перша книжечка зі згаданих брошур — це “Вибрані поезії М. Шашкевича”. В поясненнях до цієї збірки подано, що ця збірка творів поета “дає загальне уявлення про його визначний поетичний талант, розкриває прогресивний для свого часу сві-

тогляд поета”. Друга книжочка “Русалка Дністрова” — це праця академіка О. Білецького, що присвятив її розглядові видатної пам’ятки нової української літератури. Третя книжечка “являє собою критико-бібліографічний нарис про М. Шашкевича”. Заголовок четвертої книжечки “По місцях М. Шашкевича” говорить сам за себе. Тут розповідається про місця зв’язані з життям національного пробудителя. Треба відмітити за відомостями преси за кордоном, що парохіяльний дім, в якому народився Маркіян Шашке-

...Там ти скаже дуб старенький
і один, і другий,
як там жив я ще маленький
без журби і туги...

Підлися. Хата, в якій народився Маркіян, зруйнована. На цьому місці стоїть мармуровий обеліск. Віддалік оспівуваний дуб й криниця.

вич не зберігся, на жаль, хоча тому двадцять років він був у доброму стані. На цьому місці поставив Львівський Університет ім. І. Франка вже в останніх часах мармуровий постамент з написом: “Тут була хата, в якій 6 листопада 1811 року народився Маркіян Шашкевич”. Згаданий обеліск являє собою незугарно оформлену брилу мармору. В Підлиссі заховався ще оспівуваний Маркіяном колодязь з двома кремезними дубами. Там теж знаходиться меморіально-літературний музей Маркіяна Шашкевича, що приміщується в скромному будинкові під доглядом згаданого університету. Пам’ятник Маркіяну на Підлиській Горі, збудований в 1911 році в століття річниці уродин поета й на далі зберігається.

В цитованому числі Літературної Газети вміщена нотатка п. з. “Земляки вшановують пам’ять М. Шашкевича”. З неї довідуємося, що мистецький і науковий світ Львова вшанував Маркіяна Шашкевича трьома імпрезами. Тут читаємо: “На урочисті збори, присвячені 150-річчю з дня народження Маркіяна Шашкевича, в селі Підлисса на Львівщині, де народився письменник, з’їхалися композитори, художники, літератори, вчені, вчителі й інші. Доповідь про життєвий і творчий шлях видатного літературного діяча зробив декан філологічного факультету Львівського Університету О. Мороз.

Того ж дня в районному будинку культури м. Олеська відбулося об’єднане засідання вченої ради філологічного факультету і **представників громадськості району** (підкреслення наші — автор). Були заслухані доповіді викладача університету А. Халіманчука “Письменник гуманіст Маркіян Шашкевич” та інструктора Олеського району Комуністичної Партії України М. Пастушка “Батьківщина М. Шашкевича колись і сьогодні”. Про велике значення творчості М. Шашкевича для розвитку української культури говорили в своїх виступах П. Загребельний, львівський скульптор Д. Крвавич і Дмитро Павличко. Композитор А. Кос-Анатольський подарував Олесь-

кому будинку культури свою піснь про М. Шашкевича “Встала Русалка Дністрова”. Наприкінці відбувся великий концерт художньої самодіяльності львівського університету”.

В Літературній Газеті вміщена ще одна цікава нотатка, що кидає світло на характер святкувань М. Шашкевича в Україні під комуністичною владою. Цитуємо: “Вчора (цебто 16.XI.1961 — автор) у Львові на личаківському кладовищі біля могили Маркіяна Шашкевича відбувся мітинг. Його відкрив заступник голови львівського відділення Спілки Письменників України Р. Братунь”. Це той сам, що безжалісно нищить все те, що має будь який національно український характер. З промовама виступали В. Собко, А. Кос-Анатольський та інші.

Крім цього появилася святкова стаття поета Дмитра Павличка п. з. “Схиляємось у великій шанобі” (“Літературна Газета” ч. 94, 1961).

До цих чотирьох брошур можна б долучити ще одне видання, що появилася в 1960 році, напередодні ювілейного року, в “Бібліотеці Поета” п. з. “Маркіян Шашкевич — Твори”, Радянський Письменник, Київ, 1960, стор. 172, книжкової шіснадцятки. Тираж цього видання 2000. Про це видання появилася бібліографічна стаття “Один з “Руської Трійці”, пера Є. Кравченка, бібліографія Львівської бібліотеки Академії Наук УРСР (Літературна Газета, ч. 90, 1961), в якій він підносить великі вартості цієї збірки з уваги на це, що в книжці є також вміщені дві оригінальні поезії написані Шашкевичем в польській мові, досі ніде не друковані, а переложені С. Крижанівським. Це перша спроба перекласти М. Шашкевича на українську мову.

“Твори, — твердить Кравченко, — підготовані й видані видавництвом Радянський Письменник відрізняються від попереднього Львівського видання в 1954 р. ще й тим, що тут є деякі твори М. Шашкевича з його “Читанки” і майже повністю вміщені переклади з чеської мови та ще деякі нові речі. Про

те не можна сказати, — продовжає автор, — що літературна спадщина М. Шашкевича та інших письменників в достатній мірі вивчена й опублікована”.

Забув, однак, Є. Кравченко заважити, що в цій збірці не вміщено “Русланових Псалмів” Маркіяна, що є глибокою криницею не тільки поезій, але й мудрости. Про причини пропущення цих псалмів в дальшому коментарі. Не поміщено також оду п. з. “Голос Галичан”, першого вірша друкованого в українській мові в 1935 р.

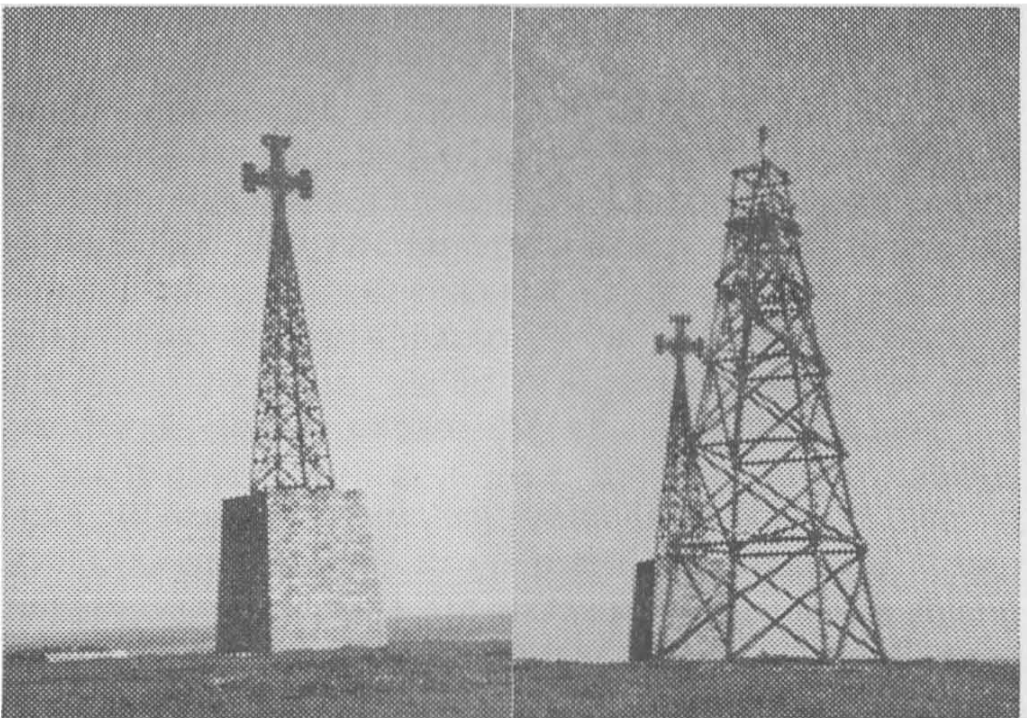
В цьому числі “Л. Г.” є вміщений коротенький спомин Ольги Стрілець зі села Кобаки на Станиславщині про “Дуб М. Шашкевича”, що був посаджений в тому селі з нагоди сторіччя з дня народження М. Шашкевича. Обов’язково його пов’язано із розвитком КПЗУ (Комуністична Партія Західної України).

Зібрану інформацію про М. Шашкевича й шашкевичівські святкування в Україні можна вмістити в одинадцяти газетних півшпальтах, а якщо йдеться про чотири брошури, що появилися в цьому часі, то це обійме шість аркушів книжкового друку. Це стільки видано в “прогресивній країні”, щоб вшанувати 150-річчя з дня народження Маркіяна Шашкевича, найбільшого поступовця ХІХ століття в Галичині. В інших періодиках з України ми не стрінули нічого про Провісника західньо-українського відродження.

Наклад цих видань, як теж їхнє призначення спрямоване не на широкі маси українського народу на рідних землях. Ці видання мають засобити інформацією виключно людей елітарного підбору, зокрема деяких науковців, поетів, письменників й розуміється декого із партії. Навіть і вичислених тяжко було б засобити тиражем двох тисяч екземплярів. Українська маса, що в своєму серці зберігала великий пієтизм до Маркіяна Шашкевича, вилучена від цієї лектури. Врешті й не тільки вона вилучена від лектури, але також від шашкевичівських імпрез в цілому.

З повище цитованої інформації з “Літературної

Газети” бачимо, що також роковини мали надто обкроєний і елітарний характер. В них приймали участь композитори, художники, літератори, вчені, вчителі й “представники громадськості району”. Отже не обласні комітети Української РСР, не республіканські ансамблі й такі ж наукові інституції відмічували пам’ять революціонера українського слова на західньо-українських землях, а тільки представники громадськості району Олеська та група українських письменників Львівського Філіялу та Університету. Не тисячні маси народу, що звикли були рік-річно відвідувати Білу Гору в Підлиссі й там складати поклін перед своїм духовим батьком, але тільки партійні вибранці (з їхньої ласки ще дехто) мали бути намісткою в цих святкуваннях. Виходить, що партійні можновладці по довгій мовчанці (вперше після прилучення західніх земель до УРСР) дозволили вшанувати пам’ять Маркіяна, однак формально обмежили ці святкування до дуже вузького круга людей. Це стільки що до форми цих святкувань, а тепер дещо щодо їхнього змісту.

Хрест на Білій Горі у Підлиссі. Хрест на Маркіяновій Горі стоїть досі, але коло нього збудовано велику вежу, що заступає вид.

Ідейна настанова Шашкевичівських святкувань в Україні

Під якими ідейними напрямними проходили Шашкевичівські святкування в родинному місці Маркіяна, Підлиссю, та який характер мав мітинг над могилою Поета на Личаківському цвинтарі у Львові в листопаді 1961 року, можемо довідатися зі сорок сторінкової праці Володимира Т. Дмитрука, кандидата філологічних наук, що є вступною до згаданого видання в “Бібліотеці Поета”, що появилася в 1960 р. п. з. “Маркіян Шашкевич — Твори”.

Ідейні напрями В. Т. Дмитрука мусіли стати загальним ор'єнтарем для других, бо санкціонував їх досить поважний штаб редакційної колеґії цитованого видання. В цьому колективі приймали участь слідуєчі літератори: М. П. Бажан, О. Є. Засенко, С. А. Крижанівський, А. С. Малишко, М. Л. Нагнибіда, Л. М. Новиченко, Л. С. Первомайський, М. Т. Рильський, П. Г. Тичина. Як бачимо, в редакційному штабі співпрацювали письменники, що від років давали напрями ідеологічної обрібки українській підбольшевицькій літературі.

В своїй праці В. Т. Дмитрук змальовує національні, соціяльні й культурні відносини в Галичині в часі виступу Маркіяна Шашкевича, а далше він розробляє творчість поета в ідейній інтерпретації й вкінці робить критичні зауваження національно-думаючим українцям, що по його словам “спотворюють” творчість Маркіяна.

Найкраще, однак, даймо слово самому авторові. Цитуємо:

“...Іноземні загарбники разом з українським панством і уніатською церквою з усіх сил намагались розірвати зв'язки Галичини з Україною і **єдинокровоною Росією**. Вигадувались брехливі “теорії”, про окремішність Галичини та її народу, ігнорувалась історична спільність з Україною і **Росією**” (ст. 4).

“Відірваність від прогресивної російської і укра-

їнської культури прирікала зародки української культури в Галичині на жалюгідне животіння” (ст. 4).

“Посилюється народне прагнення до єднання з Україною і Росією” (ст. 5).

Літературна діяльність М. Шашкевича “...була надихана ідеями єдності українського народу, його спільності з російським народом...” (ст. 5).

“Та своєю діяльністю він послужив справі розвитку нової української літератури на західноукраїнських землях, зміцненню громадсько-літературних зв'язків з Україною й Росією...” (ст. 6).

“Та далеко більше значення в розвитку М. Шашкевича мало його звернення до народної творчості і до творів нової української і російської літератури” (ст. 7).

“Народ зберігав свою мову, усну поетичну творчість, завдяки цьому, а також пам'яті про історичні традиції він постійно відчував свою спільність з Україною, з російськими братами” (ст. 10).

“Питання боротьби за збереження української мови й утвердження її прав як мови літературної переростали в питання політичні, пов'язувалися з боротьбою проти соціального і національного поневолення і за зміцнення зв'язків з єдинокровним українським та братнім російським народами” (ст. 11).

“Прославляючи у піснях і віршах Богдана Хмельницького, “Зоря” підкреслювала значення його заслуг у визвольній боротьбі і в здійсненні возз'єднання з Росією, з російським народом” — стор. 12. (Всі підкреслення в цитатах наші — автор).

Подібних цитат можна наводити ще й ще. Вони й так томлять читача й тим, що ми їх вже навели. Надаремно читач буде шукати цитатів в творчості М. Шашкевича, щоб знайти потвердження Дмитрукових тверджень. Все це фразеологічна дань “старшому братові” й “вищості та прогресивності його культури”. Так і бачиться, щоб щось путнього між рядками написати, треба платити цю огидну подачу цим т. зв. прогресистам з півночі. Це ті самі росій-

ські прогресисти, що розгромлювали слав'янофільську течію кирило-методіївців, переслідували Костомарова, мучили Шевченка, а опісля вилучили українську мову з легального індексу. В нашу добу ці прогресисти виморили голодом мільйони українського селянства, розстріляли носіїв відродження української літератури, масакрували українську націоналістичну молодь за це тільки, що вона проповідувала любов до свого народу. Сьогодні ці “прогресисти” намагаються говорити тільки “на общепанятному язике”, а для сорок п'ять мільйонного народу в СРСР видають про Маркіяна в 150-річчя його народження півтора аркушеві брошурки з двотисячним накладом.

Говорить Дмитрук про “українське панство” в Галичині доби Маркіяна. Кожний, хто студіює цю добу, шукає зі свічкою в руках за цим панством і не може його знайти. Це було велике лихо нашого народу, що ми в тому часі не мали цього “панства”, котре могло б було заступитися за інтереси свого народу. Також не намагалася “уніятська церква” розривати зв'язки з Україною, бо тих зв'язків західної вітки нашого народу зі східними братами під Росією в тому часі майже не було. Їх треба було проповідувати й творити й це намагався робити Маркіян Шашкевич, член цієї церкви. Правда, що говорилося в тому часі про окремішність Галичини, але робили це т. зв. рутенці, політичні побратими сьгоднішніх малоросів, що кадять до зомління “старшому братові” й що п'ятий рядок заявляють “п'ятилобзаніє”, а в українській людині вбивають пошану до свого народу й в той спосіб промощують серед цього народу страшний комплекс меншевартости. Це ті модерні рутенці, що стидаються розмовляти на вулицях Києва, Харкова чи Львова своєю рідною мовою. Бо яка різниця для українського народу, що тодішні рутенці говорили польською мовою, а сьгоднішні малороси розмовляють російською.

Покликується Дмитрук на твір Маркіяна, в якому він описує Хмельницького при облозі Львова й ніби то ця поезія має символізувати пошану Шашкевича до переяславської угоди Богдана Хмельницького з Москвою. Так інтерпретує Дмитрук в одному місці на стороні 12-ій, але вже на стороні 24-ій Дмитрук відповідає собі власними словами. Цитуємо: “Поет змальовує величний образ Хмельницького, говорить про його силу, показує гетьмана, який з поля бою керує всією Україною”. Як бачимо, поет в цьому творі апелює до соборницьких почувань українського народу, говорить про славне минуле цього народу й тим самим протиставиться загарбницьким плянам сусіда із заходу. Якщо б він мав би був звеличувати кон'юктуральний договір Хмеля з царем, то був би оспівував Переяслав, а не Львів.

На стороні 26-ій Дмитрук б'є по націоналістичних критиках, що, мовляв, вони “фальшиво тлумачать твори Шашкевича на історичні теми, зображують його ворогом поляків, прислужником габсбурської монархії. Майстри фальсифікації і наклепів, вони намагались знайти собі підпору у поезії Шашкевича і для цього перекручують її зміст”.

На ці твердження не наводить Дмитрук і його редакційний штаб жодних цитат. Ми переконані, що Шашкевич був гуманістом і не проповідував ненависницьких національних чи класових теорій. Але ми не знаходимо в нього жодної любові до колонізаторських чи рабовласницьких теорій вищости одного народу над другим. Шашкевич апелював до гуманних почувань людини, а це тим самим було прямим запереченням вовчих апетитів тодішньої польської шляхти, як також віденської корони. Не жив в згоді Шашкевич з доморослими рутенцями, як також батожив би нове покоління рутенців — сьогоднішніх малоросів. І знову треба шукати повноцінного зерна між рядками Дмитрукової половини. Це здорове зерно знаходимо на стороні 22-ій, під яким

підпишеться кожний вдумливий критик, що розцінює Маркіянову творчість на історичні теми.

“Однією з форм поетичного втілення цих ідей було у Шашкевича звернення до героїчного минулого. Вивчаючи народну творчість, Шашкевич захоплювався в ній епічними творами на історичні теми. Народні думи та історичні пісні захоплювали поета до створення ряду ліро-епічних поезій, в яких оспівується героїка історичного минулого, визвольна боротьба народу. В умовах тодішньої Галичини це мало злободенне звучання. Героїкою минулого Шашкевич заперечував сучасне, будив визвольні прагнення народу. Все це означає активний прогресивний характер романтизму Шашкевича. Саме про таке, тісно зв'язане з народньою поезією, змалювання героїки минулого говорить поет у статті “Старина”.

Ми знову додамо, що те саме бачимо й в других творах з історичною тематикою. Здорово перемахнувся Дмитрук, коли став доказувати, що в наслідок оспівування старослов'янських богів та давні повір'я Шашкевич дійшов неначе до того, що став заперечувати християнський світогляд і що він вірив тільки в “силу людської думки, зв'язаної з живим життям, з світом. Не віру, а розум він звеличує в цікавому творі “ДО” (стор. 34)”.

Тут треба наголосити зроблене передше важливе зауваження. Редакційний колектив не помістив в обговорюваній нами збірці “Псалмів Русланових” — лише тому, що тут є чітко висловлене життєве вірую поета в Бога й нарід. Якщо видавці були б зробили це, воно було б заощадило Дмитрукові труду в натягуванні цитатів. Але дозвольте зацитувати інтерпретований Дмитруком вірш, де Маркіян пише

“Ум сильний, високий,
Ум, що го вічна доброта повила,
Ум, що го красна природа зростила”.

Хто є та “вічна доброта”, Дмитрук на це не дає відповіді.

Так, Шашкевич і його сучасники оспівували романтику минулого, зокрема інтересувалися старослов'янською добою, виучували давні повір'я поганської доби. В своїх віршах Шашкевич згадує про Сятовіда, Купайла, Ладу, Коляду й других тому, ще навіть у темних часах безпросвітності в Галичин можна було про минуле народу говорити більш вільно, чим в добі “більшевицького прогресивного режиму”. Тоді ще так не замовчували, не перекручували й не фальшували минулого народу, як це робить сучасна “прогресивна” наука більшевицької школи. Не виклинали тоді жодної доби в розвою народу, а розглядали історичне минуле народу, як певний розвоєвий етап народу, що повинен бути збережений для повної вартости й цілости народу. Звідси тематичність Маркіянової поезії така багата й основно протиставиться одноманітності віршоробської поезії сучасного більшевицького соц-реалістичного напрямку. В натягуванні творчости Маркіяна визначився й Дмитро Павличко, коли пише, що “Маркіяна Шашкевича можна й треба бачити разом з тими, що переходили Збруч у 1939 році, ламаючи прикордонні стовпи, разом з тими, що в 1981 році святкуватимуть повну перемогу ідеї єднання народів — комунізм”.

Павличкові треба було б довідатися зі закритих архівів української визвольної історії (а може він знає це, одна по-більшевицьки замовчує), що єднання українського народу відбулося на двадцять років скоріше, коли воно було проголошене з волі українського народу в Києві 22 січня 1919 року, й цей день остався історичним днем нашого народу по всякчас. Про Павличків міраж 1981 року якось і не поважно тут згадувати!

Мимо цієї партійної трюмадрати, типової комуністичним письменникам, Павличко й у вірші “Він боровсь” та в статті “Схиляємось у великій шанобі” намагався дійсно віддати постать Маркіяна з великою шанобою та належно оцінити його ролю в митлому, однак, на жаль, викривити цю ролю в сучас-

ному. Це саме можна далеко в меншій мірі віднести до більшої, дискутованої нами праці В. Т. Дмитрука. Великою недостачею цитованих писань є те, що вони немилосердно викривляють ідейний зміст Маркіянової творчості й фальшиво інтерпретують її для советського читача. А ми переконані, що які писання, такі й були святкування.

Наші міркування можна було б закінчити таки словами Д. Павличка, якими він кінчає свою статтю: "Твори Маркіяна Шашкевича світили тоді, коли було темно, але помиляється той, що на світлі вони потьмяніють. І сьогодні потрясають його вірші й не втрачають свого блиску". Це, однак, відноситься в першій мірі до вільних людей і тих, що мають вільний доступ до всієї нефальшованої творчості поета.

ПІДСУМКИ ШАШКЕВИЧІВСЬКИХ СВЯТКУВАНЬ В ДІЯСПОРІ *

Е в р о п а

Підготовку до шашкевичівських святкувань розпочато в Європі при кінці 1960 року. Заходом Українського Християнського Руху вже 21 грудня того ж року відбулася в Мюнхені нарада, в якій взяли участь представники всіх мюнхенських товариств, організацій, наукових установ і політичних угруповань. На нарадах схвалено відбутися врочисті святкування присвячені 150-літтю з дня народження Пробудителя Галицької Землі. Діловий Ювілейний Комітет, що його очолив проф. С. Шах, начеркнув подрібний план гідного переведення Шашкевичівських Днів академіями, концертами, рефератами, доповідями на сесіях НТШ, УВУ, УВАН, СУЖ, викладами в народніх школах, а даліше видання публікацій з нагоди цих рідкісних роковин.

*) В своїй праці обмежуємось до найбільш маркантних відзначень та реєстрування праць присвячених М. Шашкевичеві. Щоб обхопити детальніше всі шашкевичівські академії в різних закутках українського поселення, треба було б присвятити значно більше місця, як на це дозволяє наша праця.

Діловий Ювілейний Комітет видав відозву для вшанування предвісника галицького відродження, що її передрукувала майже вся українська преса у всіх частинах світу.

Дуже активну участь за святкуваннями провадив часопис Християнський Голос (Мюнхен), що з першого свого числа в 1961 році став містити працю проф. С. Шаха "1961 — Рік Ювілеїв". Праця ця появилася окремою відбиткою, накладом Християнського Голосу "У 150-ліття уродин о. М. Шашкевича — 1961 Рік Ювілеїв", 1961, ст. 145. Праця проф. С. Шаха не тільки змальовує постать М. Шашкевича, але вона теж дає характеристику сучасників Маркіяна, а крім того змальовує інші літературні постаті, що їх ювілей припадає в 1961 році.

Проф. С. Шах підготував спеціальну працю про Маркіяна з призначенням для молоді. Праця ця обнімає 15 аркушів друку, а вступ до неї написав Владика І. Бучко.

Пера проф. С. Шаха появилася спомин в Х. Г. в 1961 р. п. з. "Маркіян Шашкевич на приватну лектуру".

В 1962 р. в цьому часописі в чч. 1 - 4 була поміщена промова д-ра С. Шаха, виголошена на академії в Мюнхені, дня 19. IX. 1961 під заголовком "Маркіян Шашкевич — пробудитель і дороговказ". Там же в ч. 3, 1962, була друкована проповідь Митрополита Андрея Шептицького, виголошена на могилі М. Шашкевича у Львові в 1911 р.

Український Християнський Рух в Європі видав з нагоди ювілею "Інформаційний листок зв'язку" з різними статтями про життя, творчість та значення М. Шашкевича; дві статті о. М. Марусина, стаття інж. О. Мельниковича та низка віршів Маркіяна, далше вірш Р. Купчинського присвячений М. Шашкевичеві. Окружна Делегатура УХР у Шотландії добавила до цього ще вірш К. Малицької враз з партитурою до її слів композитора Ярославенка. Інший композитор О. Бобикевич підложив ноти під "Взлетів орел буй-

нокрилий”, а проф. Гнат Мартинець у Мюнхені заходиться видати “Збірку пісень уложених до текстів М. Шашкевича”.

Маркіянові присвятив часопис “Шлях Перемоги” в Мюнхені в ч. 45 (1961) статтю Р. Єндика “Шлях до сонця”.

Мюнхенський журнал “Український Самостійник”, в грудневому числі, 1961, вмістив о. д-р І. Гриньоха “Слово в празник 150-ліття з дня народження о. М. Шашкевича”, що було виголошене в дні 19 листопада в часі архиерейської Служби Божої, що її відслужили владыки: Кир Іван Бучко, Кир Платон Корниляк і Кир Володимир Маланчук. В цьому відзначенні пам’яті Будителя галицької землі взяли численну участь українці обох віровизнань Мюнхену й околиць. Того ж дня відбулася академія з участю широких мас народу та представників духовенства обох українських церков.

Парижське “Українське Слово” помістило більшу статтю пера М. Данилишина “Маркіян Шашкевич” від 19 листопада 1961; “Ювілейний місяць М. Ш.” ч. 1046, як теж в ч. 1049 репортаж О. Жд. “Пам’яті М. Шашкевича”, з якого довідуємось про величаві святкування в Парижі, що відбулися в дні 2. XII. в залі парижської консерваторії з виїнярковою мистецькою програмою, що “українці Парижу мають змогу чути лише рідко”. В цій академії брали участь такі мистці, як Іра Маланюк, Олег Нижанківський, Любомир Горницький, проф. О. Нижанківський, Д. Мельникович.

Лондонська “Українська Думка” вмістила в листопадових числах дві праці д-ра Д. Бучинського “Маркіян Шашкевич між двома епохами” та “Життя й творчість М. Шашкевича”.

Місячник “Визвольний Шлях” в Лондоні помістив проповідь Митрополита Андрея Шептицького на могилі поета у Львові 1911 р. (ч. 1/97/1962). Там же і в черговому числі є праця д-р Л. Луціва “Маркіян Шашкевич — Боян Галицької Волости”. Є це спроба характеристики життя й творчості Шашкевича. За

те в книзі 11/95/1961 вміщена стаття Леоніда Полтави: “Ти не неволі син”.

“Вісті” в Брюсселі ч. 11(251) віддали шану Маркіянові. Тут получили шашкевичівські святкування з листопадowymi, щоб відзеркалити певну символіку подій в західньо-українській волості.

Канада

Шашкевичівські святкування в Канаді розпочалися 2-го липня 1961 року, в часі Всеканадійського З'їзду Українців Католиків Канади в Саскатуні, з окремою академією-концертом в честь Маркіяна. На академії промовляв Митрополит Кир Максим та владика Кир Андрей, господар свята, а окрему доповідь виголосив д-р Б. Казимира “Маркіян Шашкевич — наш дороговказ”, що була друкована у всій канадійській католицькій пресі (пр. “Поступ” ч. 30-32, 1961).

Заклик до всеукраїнських святкувань в честь М. Шашкевича видав Комітет Українців Канади. В своїй відозві, що появилася у всій українській пресі Канади в місяці жовтні, 1961. Відозва починалась: “У 150-ліття з дня народження М. Шашкевича, що припадає цього року 6 листопада, українська Канада соборно віддасть пошану родоначальникові галицького відродження...”

В місяці листопаді деякі часописи, як “Поступ” (ч. 44), “Канадійський Фармер” (ч. 43), “Гомін України” (11. XI.), “Український Голос” (ч. 44), присвятили М. Шашкевичеві окремі числа чи літературні додатки. Редакція “Українського Голосу” зробила роковинам слідууючу присвяту: “В 150-ліття з дня народження Маркіяна Шашкевича, пробудителя галицької землі, присвячуємо йому нашу листопадову літературну сторінку. Це 150-ліття збігається з ювілейним Шевченківським Роком і слід пригадати, що при кінці свого життя М. Шашкевич познайомився з творами Тараса Шевченка а Т. Шевченко під час своєї подорожі в Україну мав в руках і читав Русалку Дністрову”. В цьому числі “У.Г.” є обширна праця

про Маркіяна пера В. Ніньовського “Ясна зоря Галицької України”, як також Кирила Студинського “Маркіян Шашкевич”. На відмічення заслуговує рисунок “М. Шашкевич в молодому віці”, виконаний олівцем, авторства Олега Ніньовського (за різьбою Коверка).

Літературна сторінка “Канадійського Фармера” помістила велику світлину М. Шашкевича в молодечому віці, праці скульптора М. Гаврилка. Є тут довша стаття “Пробудитель Галицької Землі” пера інж. О. М., стаття “Поява Русалки Дністрової” та поезії М. Шашкевича. В тому самому числі була редакційна стаття п. н. “Баллада про лицаря й князівну Русалку” пера П. Пігічина, поетична алегорія про Маркіяна й появу Русалки Дністрової. В “Канадійському Фармері” в місяцях від листопада 1961 до травня 1962 друкувалась праця автора цих рядків “Маркіян Шашкевич на тлі доби”.

Багатий також змістом літературний додаток до “Гомону України” (Торонто) “Література і Мистецтво” з присвяченням Маркіянові.

Антін Княжинський змальовує “М. Шашкевич на фоні своєї доби”, д-р М. Лоза пише про “Ще одні роковини”, а М. Л. “Там де народився Шашкевич”, в якому довідуємось, що большевики знищили пам’ятник на стрілецькій могилі (коло Маркіянового Хреста), що був там здвигнений 1941 р. Число прикрашене фотознітками з місць зв’язаних з побутом Шашкевича.

“Поступ” (Вінніпег) крім окремого числа, в якому на спеціальну увагу заслуговує праця проф. Вол. Радзикевича “Галичина перед виступом Шашкевича”, помістив статтю о. д-р М. Марусина “Священик — поет” (ч. 35) та довшу відбитку споминів “Перевезення тлінних останів о. М. Шашкевича до Львова” (ч. 41). Окремо відмітити годиться статтю поета Леоніда Полтави “До сторіччя народження М. Шашкевича”, передрук зі Свободи, ч. 34 (127).

В англійському додатку “Поступу” (ч. 45 і 46) є

Пам'ятник М. Шашкевича у Вінніпегу в часі Шашкевичівських святкувань в дні 22 жовтня 1961 р. — На переді представниці жіноцтва, ветеранів, науки, молоді...

обширна розвідка В. N. Bilash — “Markian Shashkevich”. Там теж вступна “M. Shashkevich — National Educator”.

Накладом видавничої спілки “Поступ” появилася шістнадцять сторінкова брошура “Ювілейна пам’ятка — в 150-річчя з дня народження о. М. Шашкевича — 1811-1961”. Поза віршами поета є тут праця Митрополита Кир Максима “Дві невмірущі ідеї о. М. Шашкевича”, як також “Присвята отцю Маркіянові”, вірш о. С. Семчука. Матеріяли зібрав о. С. Іжик.

“Українські Вісті” в Едмонтоні помістили ряд статей о. д-р М. Марусина: “Студентські роки М. Шашкевича”, “Муж післаний Богом”, “Шашкевич — приклад живої віри в Бога й любови до рідного народу”. Г. Порохівник друкував там же вступну “Вшануймо пам’ять Шашкевича”. В січневих числах УВ (1, 2 й 3) 1962 р. була праця М. Хомяка “Шашкевич на тлі доби — Що довело до заборони Зорі й Русалки Дністрової”. Автор покликується на писання М. Павлика й твердить, що Митрополит М. Левицький досить прихильно ставився до Маркіяна (До речі, це відокремлений голос і дуже контroversійний—М.М.).

“Українські Вісті” помістили від 14 серпня 1961 надзвичайно цінну працю Ю. Шевельова “Суворі Школа — Чи Шашкевич, як поет, мав своє власне обличчя”.

“Новий Шлях” (Вінніпег) помістив цікавий спомин Анни Франко - Ключко “Веснівка й Карпатська Україна” (25. XI. 1961), як також ще один спомин П. Бурака “Високий Хрест”, ч. 47, 1961, що був збудований М. Шашкевичеві в селі Лімна, повіт Турка над Стриєм.

“Наша Мета” в Торонті крім загально публікованих праць о. д-р М. Марусина й д-р Б. Казимири помістила промову д-р М. Лози на святі в Бофало, ч. 52, 1961, тоді коли “Вільне Слово” промову д-р Б. Казимири на академії М. Шашкевича у Вінніпегу п. з. “Надхненник українських поселенців” (ч. 4, 1962).

Комуністичне “Українське Життя” в Торонті присвятило поетові дві повних сторінки з 1. XI. 1961. За вступну п. з. “Маркіян Семенович Шашкевич” послужив передрук з історії української літератури Видавництва АН УРСР, Київ, 1955. Дальше слідував спомин П. Кравчука “На батьківщині пробудителя Галицької землі”. Там було декілька поезій поета та довший розділ з книжки М. Павлика “Про русько-українські читальні”, Львів, 1887. Заголовок цього розділу враз з коментарями звучав тенденційно — “Відношення верховного уніатського клеру до Руської Трійці”.

Другий комуністичний орган з Вінніпегу “Українське Слово” в ч. 44, 1961, приніс інформаційну статтю “150-річчя з дня народження М. Шашкевича” та передрукував з Літературної Газети з Києва статтю Д. Павличка “У шанобі до М. С. Шашкевича”.

Торонтонське видавництво “Добра Книжка” видало окремий випуск ч. 174 (1961) “Маркіян Шашкевич — українське літературне відродження в Галичині”, шістдесятсторінкова праця Миколи Олександровича, а в тому В. Буженка “Русланові Псалми”.

Журнал “Нові Дні” з Торонта надрукував працю В. Чапленка п. з. “Сміливий починальник”. Вірші поета там же були вміщені під змістовним наголовком “Борець за воскресіння Галичини — о. М. Шашкевич”.

Місячник “Світло”, що його видають оо. Василяни в Торонті, крім редакційної в ч. 11 (457) 1961, помістив уривок з праці М. Олександровича “Маркіян Шашкевич”, як також “Русланові Псалми” В. Буженка. В ч. 3 (471) 1962, появилася цінна розвідка д-р М. Лози “Русалка Дністровая і Шевченко”. Звідси довідуємось, що Тарас Шевченко познайомився з Русалкою Дністровою в домі дворянина Платона Лукашевича на Переяславщині, в селі Березень, куди то завітав Тарас після довшої розлуки з Україною. (Рівно ж, диви П. Зайцев “Життя Т. Шевченка”, стор. 101).

В “Голосі Спасителя”, ч. 11, 1961, з Мондери,

заслуговує на увагу праця в англійській мові “Father Markian Shashkevich, Priest, Poet, Man of Ideals”, by Rev. V. Losten. В ч. 10 і 11 поміщено д-ра Б. Казимири “М. Шашкевич — наш дороговказ”.

Оленка Негрич помістила в жіночому журналі “Промінь” (ч. 11, 1961) з Вінніпегу, працю в англійській мові п. з. “Markian Shashkevich”, в якій то переводиться порівняння між Шашкевичем і Шевченком. Там теж є оцінка діяльності поета.

Василина Вергун-Модрицька в “Жіночому Світі” (ч. 11-12, 1961) дала влучну характеристику “Епоха Маркіяна Шашкевича й його почин”. Крім цього є поміщені деякі вірші поета.

“Обнов'янин”, орган Обнови в Канаді, приготував до друку доповідь М. Воробія, що була виголошена на Конгресі Обнови у вересні, 1961, п. з. “Життя й творчість М. Шашкевича”.

Наукові установи УВАН і НТШ вшанували Маркіяна Шашкевича окремими ювілейними сесіями та оригінальними працями.

В дні 12 листопада 1961 відбулась ювілейна сесія УВАН. Дві доповіді були присвячені поетові. Проф. Я. Рудницький в доповіді “Шевченко й Шашкевич” перевів паралелю між поетами, щодо тематики, форми й їхнього значення.

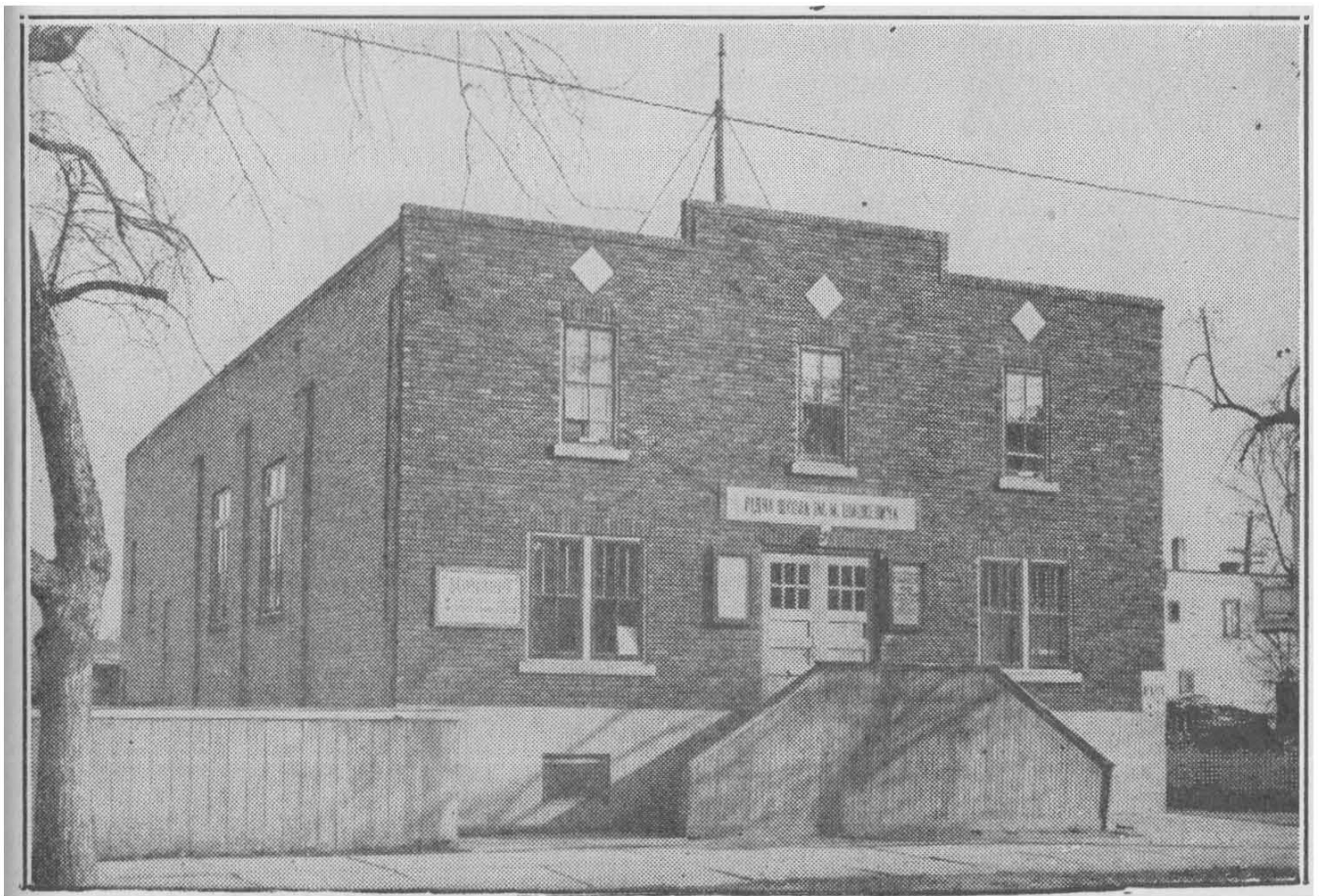
З цієї доповіді відмічуємо (за “Н. Ш.” 25. XI. 1961) найбільш основні думки доповідача. До паралельних рис творчості одного й другого поета зачислює проф. Я. Рудницький засадничу тематичну настанову обох поетів, яка проповідує думку, що без минулого України неможливе її майбутнє. У Шевченка помітна типізація, а в Шашкевича індивідуалізація козаків, як героїв. Хариститичними рисами в обидвох поетів є також ідеї панславізму, причому в Шевченка вони виступають яскравіше. Формальний паралелізм обох поетів полягає у близькості форми їх вірша до народньої поезії. У Шашкевича є дві спроби сонетів, чого у Шевченка немає. Ідеологічно обидва поети — українські патріоти, при

чому у Шашкевича помітне тяготіння до центру українських земель — до Києва і підкреслювання одності українського народу. Обидва також підкреслюють вагу українського слова для нації. Обидва вони — борці за волю свого народу, з тим, що Шашкевич висловлює цю ідею негацією неволі, а Шевченко афірмацією волі.

Другою доповіддю в УВАН була доповідь автора цих рядків п. з. “Маркіян Шашкевич на тлі доби”.

У зв'язку з 150-літніх роковин М. Шашкевича УВАН увела в життя Шашкевичівську Почесну Грамоту. Першу таку грамоту надано п. Петрові Гаврисишинові в Вінніпегу, за його працю для поширення культу М. Шашкевича в Канаді.

На Шашкевичівській Сесії НТШ в Торонті в дні 26. XI. 1961 були присвячені Маркіянові слідуєчі до-

Рідна Школа ім. М. Шашкевича у Вінніпегу. Звідси почалася рідно-шкільна, культурно-освітня й кооперативна праця на Пойнт Даглес, в т. зв. Шашкевичівській ділянці.

повіді: Проф. Гр. Лужницький “Маркіян Шашкевич на тлі доби”, д-р В. Лев “Індивідуальність Шашкевича”, проф. Т. Залеський “Шевченко й Шашкевич”.

На едмонтонському відділі НТШ в дні 8. XII. 1961 були три доповіді. Мгр. М. Хомяк: “Маркіян Шашкевич на тлі доби”, проф. Яр Славутич: “Як наголошувати слова у віршах Шашкевича” та о. д-р П. Качур: “Роля Шашкевича в розвитку української мови”.

Годиться відмітити, що Літературно-Мистецький Клуб в Едмонтоні мав окрему сесію з доповіддю проф. О. Коцюби. Там теж виднів портрет поета у виконанні маляра проф. Ю. Буцманюка.

НТШ у Ванкуврей відмічував роковини в дні 10 грудня 1961 двома доповідями. Д-р М. Гуцуляк доповідав “Історична епоха часів Маркіяна Шашкевича”, а проф. Валеріян Ревуцький “Значіння М. Шашкевича для українського народу”.

Пам'ятник поетові й парк ім. М. Шашкевича у Вінніпегу

В підсумках шашкевичівських святкувань в діаспорі на окрему увагу заслуговує ініціатива “Рідної Школи” ім. М. Шашкевича у Вінніпегу, що повних 36 років (основана 13 вересня 1925) несла високо прапор Пробудителя Галицької Землі. За старанням “Рідної Школи” та при допомозі цілого патріотичного загалу Канади в 1943-1944 р. (в століття смерти поета) збудовано пам'ятник Маркіянові на прилюдній площі недалеко “Рідної Школи” при вул. Юклід, напроти Української Народньої Кооперативи та давньої церкви св. Андрея.

В ювілейному році з дня народження Маркіяна Шашкевича членство “Рідної Школи” й других організацій, що приміщуються в домі “Рідної Школи” (Запомогове Товариство ім. М. Шашкевича, Жіноче Т-во ім. О. Басарабової, Кредитова Кооператива Дніпро, Братство І Дивізії УНА, Громада УКТ, Станиця Вояків УПА) підняло ініціативу й заходи, щоб побіч ювілейних Шашкевичівських свят-

кувань в 1961-1962 забезпечити тривалість і належну декоративність пам'ятникові М. Шашкевича у Вінніпегу. Для здійснення цього завдання й при співпраці Централі Українців Католиків була скликана ширша громадська нарада представників церковних і громадських організацій і вибраний там же комітет поставив собі за ціль зайнятися створенням парку ім. М. Шашкевича.

Назустріч цим заходам пішов Митрополит Кир Максим і Церковна Громада св. Андрея, жертвуючи на цю ціль площу, на якій приміщувалась стара церква св. Андрея. Шашкевичівський Комітет (В. Запісоцький, о. прелат Й. Пуляк, мгр. І. Геврик, І. Беднарський, пані Е. Гунчак, І. Нестор, О. Загорода, В. Берестянський, М. Співак, П. Гаврисин, П. Козенко, д-р М. Марунчак) веде дальшу працю над остаточним завершенням шляхотних задумів. Парк ім. М. Шашкевича у Вінніпегу враз з пам'ятником поета буде першим парком того рода присвяченим Маркіянові. Він буде пишатися в центрі перших поселенців міста Вінніпегу та символізуватиме печать Маркіянового духа.

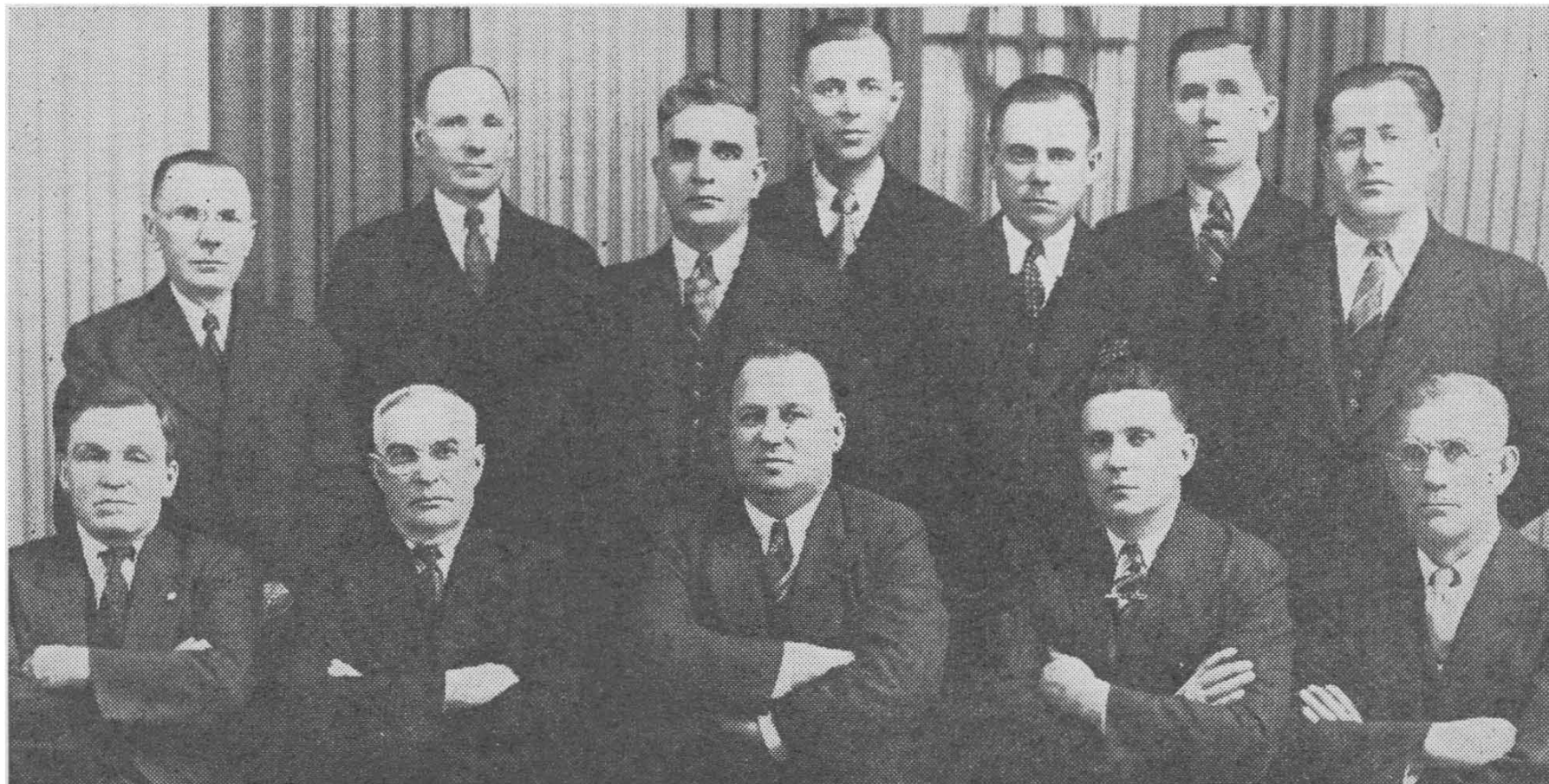
З'єдинені Держави Америки

Українці в ЗДА вели підготовку до відмічування Шашкевичівських роковин організованим фронтом.

В дні 17 травня 1961 р. у Філядельфії був створений Центральний Ювілейний Комітет і врешті Діловий Комітет під головуванням о. Миколи Старуха.

Для зредагування й опублікування ювілейних видань заіснувала Комісія в складі: д-р Д. Богачевський (голова), д-р М. Тершаковець, о. д-р І. Нагаєвський, д-р Г. Лужницький, д-р П. Ісаїв та ред. М. Пасіка.

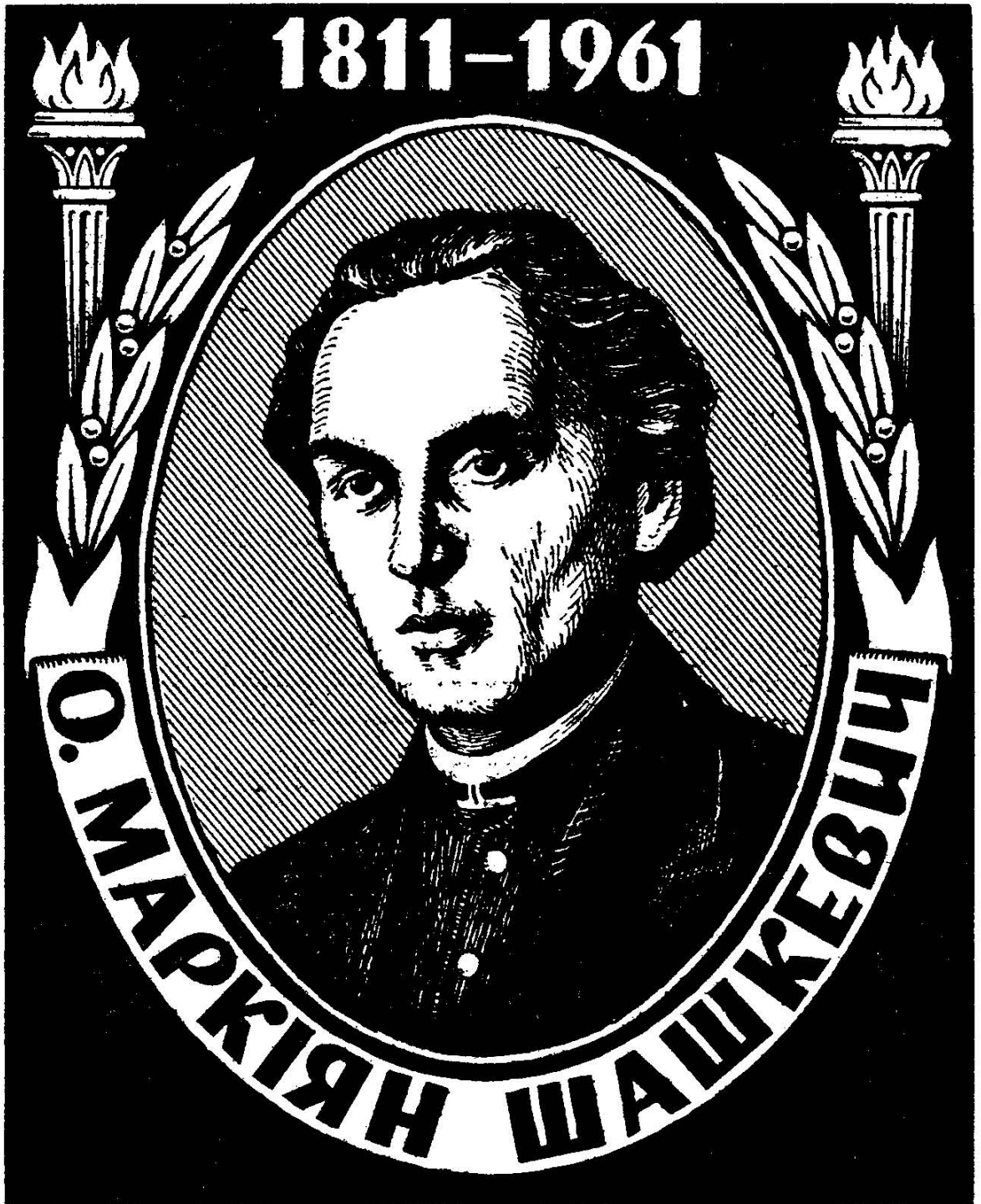
Завдяки праці повищих комітетів і редакційної комісії українська спільнота на еміграції одержала четверте видання "Русалки Дністрової", що появилася фотодруком у Філядельфії в 1961 р. Це люксове й настільне видання (гляди рецензію автора, Канадійський Фармер ч. 12, 1961).

КОМІТЕТ, ЩО ОЧОЛЮВАВ БУДОВУ ПАМ'ЯТНИКА М. ШАШКЕВИЧА У ВІННПЕГУ В 1943-1944 РОКАХ.
Сидять (від ліва): Д. Пташник, П. Гаврисшин, В. Запісоцький (голова), П. Семенчук, Д. Остапчук. Стоять (від ліва): Р. Дудар, О. Пасічний, А. Рудан, В. Кошовський, Й. Кардаш, Р. Калинюк, Г. Турко.

Редакційна Комісія підготувала до друку Науковий Збірник, присвячений пам'яті Маркіяна, об'ємом около 20 аркушів друку, змістом якого між іншим має бути джерельна праця д-р М. Тершаківця.

Діловий Комітет видав два взірцеві реферати о.

Ювілейна марка видана Асоціацією Української Католицької Преси у Філадельфії у виконанні В. Дорошенка.

д-ра І. Нагаєвського й д-ра Д. Богачевського (останній в українській і англійській мовах). Рівнож проф. В. Радзикович приготував для молоді популярну книжку про Шашкевича в англійській мові.

В порозумінні з Центральним Ювілейним Комітетом Асоціація Української Католицької Преси у Філядельфії видала пропам'ятну марку в честь о. М. Шашкевича (в побільшенні). Марку виготовив мистець графік Василь Дорошенко.

В українсько-американській пресі появилось про Маркіяна багато оригінальних праць, статей, доповідей тощо. Перед вели тут оба щоденники "Свобода" й "Америка". В "Свободі" друкувалась в двадцяти числах (вересень-листопад 1961) основніша праця д-ра Луки Луціва "Маркіян Шашкевич, у 150-річчя з дня народження". Видавництво "Свободи" друкує монографію д-ра Л. Луціва про Шашкевича, в якій будуть подані також всі відомі досі оригінальні твори Маркіяна (крім перекладів).

В грудневих числах "Свободи" (1961) була друквана доповідь д-ра Костя Кисілевського, що її він виголосив на науковій конференції НТШ в Нью Йорку в дні 4 листопада 1961. В "Свободі" друкувалась згадувана повище стаття Леоніда Полтави.

Англомовне видання "Свободи" за жовтень 1961 передрукувало в п'яти числах працю Степана Шумейка "Markian Shashkevych". Праця ця була поміщена вперше в 1943 р. в Нью Йорку "Русалка, Американські Українці Пробудителєві Галицької України о. Маркіянові Шашкевичеві в сотні роковини його смерти 1843-1943".

Щоденник "Америка" помістив ряд статей, цитованих вже в іншій пресі, пера о. д-р М. Марусина. В числах 180-184 була друквана доповідь о. д-р М. Соловія ЧСВФ "Значення о. М. Шашкевича у відродженні українців в минулому столітті". Доповідь ця була виголошена на XI. Конгресі Обнови в Чикаго, 8 вересня 1961. М. Вайда помістив спомин "Отець М. Шашкевич і Закарпаття", ч. 200-201. В числах 235 і 236 була поміщена доповідь о. В. Гавліча ЧСВВ,

виголошена 3 грудня 1961 на концерті в Нью Йорку п. з. “Заслуги М. Шашкевича”. “Америка” надрукувала від 3-го січня 1962 статтю д-р Б. Казимири “Маркіян Шашкевич — надхненник українських поселенців”. В ч. 91 (1961) є обширна стаття про культ Шашкевича в Бразилії п. з. “Маркіянів дух в Бразилії”.

Розмірно багато присвятила поетові скрентонська “Народня Воля”. В ч. 42 (1961) вступна п. з. “Пробудник соборницького духа”, з якої цитуємо: “Це роковини для пошани революціонера і поета, який в рішальній мірі причинився до пробудження соборницького духа для нового вияву в цілім українським народі”. В числах від 43 до 50 1961 “Народня Воля” друкувала джерельну працю п. з. “Суспільне тло виступу Трійці”, а числа 49 і 50 мали ще надзаголовок “Революційний чин Руської Трійці”, автор д-р М. Стахів (гл. “Самоосвіта”, Львів, 1937). Там же ч. 3-9, 1962 “Боротьба комуністів з непоборним” авторства В. Модрич-Верган. В англomовній сторінці цей часопис помістив в ч. 47 і 48 статтю Б. Н. Білаша “Markian Shashkevych”.

В тижневику “Шлях” на окрему увагу заслуговує праця проф. Трофима Пасічника “Національне пробудження на західних українських землях”, (ч. 40-42, 1961). Це частина доповіді виголошеної під час XI. Конгресу ФТУСК, “Обнова”. Тема повної доповіді звучала “Початок нової української літератури на українських землях”. В ч. 46 є спомин І. Калиновича “На слідах о. М. Шашкевича” а далі цікавий доклад студента Ю. Кузича “Ідеї о. М. Шашкевича і наша студентська молодь”. Цей доклад був рівнож виголошений на XI. З’їзді “Обнови”.

“Українське Життя” в Чікаго в ч. 45 (1961) надрукувало цінний уривок з історичного спогаду Федора Заяця “Перше свято в Підлиссі” в 1911, а в ч. 44 й інформативну статтю авторства Р. Завадовича “Маркіян Шашкевич”.

Нью-йоркський “Вісник” в ч. 11 (1961) помістив працю д-р М. Дольницького п. з. “Галичина перед і в часі виступу М. Шашкевича”.

Спеціальну увагу звертає на себе коментар “Річниця Маркіяна Шашкевича”, пера Р. Срібного, поміщений в “Листах до приятелів” з Нью Йорку ч. 11-12 (1961), де переводиться порівняння між чотирма угольними постатями нашого відродження. Тут, між іншим, читаємо: “Українське літературне відродження слушно чи не слушно зв’язують із першими піснями Енеїди Котляревського. Сорок років після них появився “Кобзар”, який фактично створив нову українську літературу й нову українську людину. Приблизно така сама часова віддаль між Русалкою Дністровою і виступом Івана Франка, що викував серця і сумління нового галицького покоління”. Автор коментаря називає Івана Франка звершителем Шашкевичевого почину. “Оба... мали перед собою тверду скелю заскорузлости власного суспільства і обом наростали мозолі на руках і душі від їх тяжкої, каменярської праці молотом”.

“Євангельський Ранок”, Дітройт, вшанував Маркіяна обширною розвідкою “Маркіян Шашкевич” пера проп. Луки Стандрета, що була поміщена в числах 943-944 (1961) і 945-946 (1962). Розвідка ця кінчається такими словами: “Дяка Богові за таких людей, як Маркіян Шашкевич. Людей, що не бояться бути піонерами-каменярами й працюють для майбутнього, для народу, для ближніх”. В цитованому місячнику поміщені були Маркіянові Псалми, вірші й інше.

Багато праці вложила філологічна секція Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці, що в дні 4 листопада присвятила М. Шашкевичеві окрему конференцію. На цій конференції були зачитані такі доповіді: Д-р В. Лев говорив про відкриття “Значення М. Шашкевича для західної частини українського народу. Проф. д-р М. Тершаковець доповідав “Життєвий і творчий героїзм Маркіяна Шашкевича”, проф. д-р К. Кисілевський “Мова Маркіяна Шашкевича”, д-р Лука Луців говорив на тему “Маркіян Шашкевич — поет”. Була теж зачитана допо-

**Одна з картин Шашкевичівських роковин на еміграції. Збірний дитячий хор рідних шкіл в Едмонтоні, Канада.
По середині диригент М. Соханівський.**

відь проф. В. Радзикевича “Романтизм як джерело українського національного відродження”.

Як в Канаді і в З'єдинених Державах відзначення Шашкевичівського року набрало масового характеру. До масового відзначення роковин в ЗДА причинився також Український Конгресовий Комітет Америки, в заклику котрого читаємо: “Сміло можна сказати, що коли б не було творчої праці Маркіяна Шашкевича та його найближчих друзів і наслідників, то в 1848 р. напевно не був би таким переломовим в історії нашого національного відродження. Це ж Головна Руська Рада проголосила в 1848 р. єдність української національності обабіч Збруча та оформила раз на все політичне обличчя тодішніх галицьких українців”.

Цитована відозва до всего українства в Америці була поміщена в усій українській національній пресі в місяці жовтні (пр. Америка, 18. X.) на передодні Маркіянових роковин.

Полуднева Америка

Бразилія

Багато місця Шашкевичівським роковинам присвятила прудентопільська “Праця”. В ч. 44-45 (1961) поміщено дещо з творів Шашкевича, як Русланові Псалми, вірш “Боже, ах Боже”, два вірші присвячені Маркіянові “На Білій Горі” пера Р. Манче і “Пробудителеві Західніх Земель України” о. Василя Прийми. О. Василь Зінько ЧСВВ помістив обширну й змістовну працю “У півсторіччя народиц автора “Русалки Дністрової”, що її кінчає автор практичним заключенням: “Святкуючи цей ювілей, ми повинні його святкувати практично і не тільки один день у свято о. Маркіяна Шашкевича, ані не тільки в цей Шевченківсько-Шашкевичівський рік, **але кожної години нашого життя** (підкреслення автора, М. М.), дбаючи про збереження та розвиток нашої мови в себе в хаті, в нашій громаді та в колі вільних

народів". В тому самому числі є стаття авторства В. Б. п. з. "Шашкевичів дух в Бразилії" з підзаголовком "Кілька фактів про о. М. Шашкевича з цієї країни, з приводу 150-ліття його народин". "Праця" від 25. X. принесла також вступну про Маркіяна.

Тижневик "Хлібороб", що виходить в Куритибі (Бразилія) присвятив Шашкевичеві інформативну статтю п. з. "Маркіян Шашкевич — Пробудитель Галицької Землі", авторства І-а Б. в ч. 49-51, 1961. Подібно як "Праця" та "Хлібороб" приходять до заключних міркувань при відмічуванні Маркіянових роковин і однодушно закликають народ до реалізування Шашкевичівського ідеалу — а саме до вивчення рідної мови й до зберігання пошани до рідного слова. В ч. 39, 1961 "Хлібороб" помістив "Огляд Творчости М. Шашкевича", авторства М. Л-а. Є це передрук зі "Свободи" зі ЗДА.

Аргентина

"Наш Клич", тижневик з Буенос Айрес в ч. 44 від 11 грудня 1961 дав впровід до Шашкевичівських роковин в Аргентині статтю "О. Маркіян Шашкевич та наша дійсність" В. Буженка. Українська Центральна Репрезентація влаштувала в дні 17 грудня того ж року репрезентативну академію в честь Маркіяна. За Централєю в Буенос Айрес слідувала провінція. На чільне місце вибився й заслуговує на окреме відмічення Апостолес, Місіонес. Тут працював Громадський Комітет під проводом о. В. Ковалика. Цей комітет влаштував академії не тільки для українців, але також і для чужинців. Для цієї цілі були присвячені окремі радіоавдиції. Цей комітет добився не тільки перейменувати вулицю св. Лаврентія на вулицю Тараса Шевченка. За його старанням міська управа погодилася в Шевченківсько-Шашкевичівський рік спорядити дві невеликі площі перед українською церквою. Одну з них із пам'ятником Тараса Шевченка, а другу з пам'ятником Маркіяна Шашке-

Варта Буно Б. 85
л 94ч Арфен

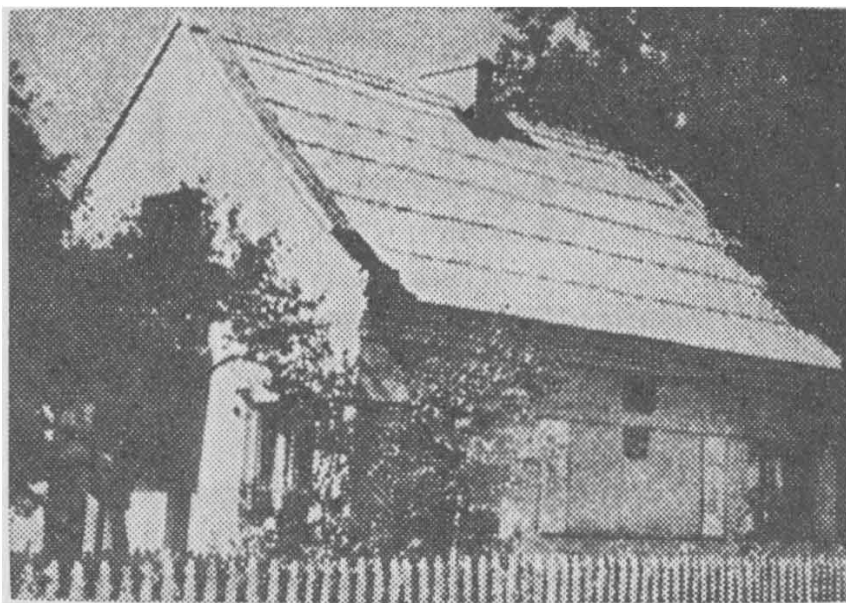
вича. Інавгурація величавих святкувань відбулась 12 листопада 1961.

Австралія

Наймолодша наша еміграція зустрічала Шашкевичівські роковини зорганізовано.

Тижневик “Вільна Думка”, Сидней, і журнал “Церква і Життя” відмітили роковини Шашкевича статтями й закликами. “Вільна Думка” передрукувала також відозву КУК-у а “Церква і Життя” деякі праці о. М. Марусина, цитовані вже в північно-американській пресі. В журналі “Церква і Життя” ч. 6, червень 1961 була також стаття о. І. Ш. “Вшануймо пам’ять галицького пробудителя”.

Оба органи помістили цілий ряд звідомлень з академій присвячених поетові, в яких брали участь українці з усіх земель рідного краю.

Хата - музей М. Шашкевича в Підлиссі.

П І С Л Я С Л О В О

Значення Маркіяна Шашкевича для відродження українського народу на стільки бездискусійне, що навіть большевицька література й історія не може цього заперечити.

Однак Маркіян Шашкевич невігідний в просуванні большевицьких плянів на Україні й тому хоча комуністична партія відхилила заборони відмічувати роковини поета в Україні, то заразом намагалась ці роковини зльокалізувати до вузького персонального й територіяльного круга. При цьому при перевиданні творів переведено чистку, а цьому, що видано у світ, надано у вступних коментарях спотворений ідейний зміст. Єдино українська еміграція могла свобідно й щиро й в повній ширині насвітлити шлях і ролю цього культурного воїна, невгнутого борця й революціонера за гідність і права українського слова.

Цитовані праці в наших скромних підсумках дають цьому наявний доказ. Своєю чисельністю вони щонайменше в двадцяттеро перевищують все те, що написано в Україні. Ця відворотна пропорціональність щодо величини й спроможностей говорить вже сама за себе.

Маркіян Шашкевич належить до того гарнітуру народніх творців, що наскрізь вміють збагнути епоху й своє довкілля та в своїй творчій праці знають, де поставити угольний камінь під їхню вічно-триваючу будівлю. Шашкевич поставив собі за ціль відродити український народ від основи основ — цебто рідної народньої мови. За нею він як поет визнав повну суверенність і соборність. І тут його історична вартість.

Здавалося б, що українська нація з часів Маркіянової доби пройшла милевими кроками в своєму національно - культурному й політичному поступі. Та однак в історії кожного народу є темні сили, що здержують народній ріст та намагаються повернути колесо вічного прогресу до початого старту.

Як воно парадоксально складається, що коли на еміграції й Україні підготовлялись вшанувати 150-річчя народження Маркіяна, саме тоді відбувався в Москві XXII з'їзд комуністичної партії Советського Союзу (17. 10—31. 10. 1961), що багато часу присвятив національному питанню неросійських народів.

Там говорилося про “стирання національних відмінностей, особливо мовних”. Про “процес добровільного вивчення поряд з рідною мовою, російської мови”. Врешті відмічувалось, що “російська мова фактично стала спільною мовою міжнаціонального єднання й співробітництва всіх народів ССРСР” (всі підкреслення автора).

Крім цих, ніби то невинних стверджень і тенденцій, були погрози й заклики “вести непримиренну боротьбу проти проявів і пережитків всякого націоналізму й шовінізму проти тенденцій до національної обмежености й виключности”, тощо (гляди “Правда” та “Комуніст України”, 1961). Іншими словами, на цьому з’їзді проголошено дальший наступ на неросійські народи, зокрема по лінії мовного й культурного розвою. Наступ цей саме збігається з Емським указом царя Александра II, яким заборонялись 85 років тому видання в українській мові в Україні. Чи це не нагадує нам в дечому ту саму політичну тенденцію правлячої кліки в Галичині часів Маркіяна Шашкевича. Зараз і тоді керівні можновладці доводили потребу однієї панівної мови. Як тоді так і зараз є окрема каста рутенців-малоросів, неповноцінних людей, що цькували й цькуватимуть всіх тих, що підноситимуть рідне слово з поневірки. Найбільш небезпечні були і є “непомильні” т. зв. вельможі. З ними треба було й буде зводити постійну боротьбу. Це вони провадять зараз нечуване обмосковлення українського народу.

В 150 років після народження М. Шашкевича український народ стоїть перед загрозою повороту темних, непросвітних часів, де рідне слово серед свого народу було б зведене до другорядного рівня, якщо вже не до цілковитого неіснування. Ми не сумніваємось, що українська мова перенесе й ці удари. Здаємо собі, однак, справу з того, що за цю перемогу треба буде платити великими жертвами нашої культури, подібно як за це важко заплатив Маркіян Шашкевич. В обличчі цього грізного наступу постать

Маркіяна стоїть перед нами в нашу добу тимбільш величавою й дороговказною. В його великій відданості для народу приходиться тільки шукати підкріплення й снаги, щоб перетривати цю темну добу, що несе насильство бездушної комуністичної машини та російського імперіялізму.

В 150-річчя з дня народження Маркіяна Шашкевича багато дечого писалось, деклямувалось і друкувалось. Це все дуже корисне й свідчить про наш культурний рівень. Однак найкраще вшануємо цю величню постать однодушною постановою всіх нас в Україні й в розсіянні, що українська мова, відродженню котрої поет присвятив ціле своє життя, мусть остатися суверенною не тільки на рідних землях. Такою хочемо її бачити в родинях українського поселення нашої великої діаспори.

MARKIAN SHASHKEVYCH AND HIS TIMES

(1811 — 1843)

In 1961 Ukrainians throughout the world, including those in Canada, celebrated the One Hundred and Fiftieth Anniversary of the birth of a great poet, Markian Sashkevych. In the history of Ukrainian culture, particularly literature, he stands out as a rare figure, initiating a new era. His times were characterized by the greatest national and social oppression in Ukraine. The land of his birth, Western Ukraine also known as Galicia, was under the domination of the Austrian Habsburgs and Eastern Ukraine was under the heel of the Russian tsars. In reality the administration of Western Ukraine was in the hands of Polish magnats and landlords, who strove to wipe out Ukrainian culture and impose Polish as the official language of the administration, as well as in the schools and churches. This oppression brought about the deterioration of Ukrainian culture as well as the language. The intelligentsia, having been educated in Polish and Austrian schools and universities, became de-nationalized and stopped using Ukrainian altogether. It was only the peasantry and a small number of priests attached to the people who kept Ukrainian alive.

Markian Shashkevych, born in the village of Pidlyssia, Western Ukraine, on November 6, 1811, was the son of a Ukrainian priest. In his boyhood he became conscious of the depressing misery of the peasants, who suffered many injustices as serfs of foreign landlords. But he also realized that his people possessed great cultural values in their traditions, customs, folk-songs, legends, sentiments and particularly in the spoken language with its wealth of expressions and beauty. His talent for poetry became evident in his youth.

Thanks to his father and his own strong desire, Markian Shashkevych was able to secure a good education. After completing elementary school in his village and junior high school in Berezhany, he studied theology and philosophy at the university of Lviv (Lwow). During his university studies he came under the influence of Romanticism in literature, of democratic ideas of the American and French revolutions, but above all Pan-Slavism. This drove him to study privately Ukrainian history and the history and development of the Ukrainian language. Soon, poetry in this native tongue began to gush out and the first sermons were delivered in Ukrainian.

At this time the language of the books and in the churches was Old Church Slavonic, which some church leaders tried to impose upon the people and the schools. It was, however, a stilted superficial language, which found no support among the people.

Aware of this, Shashkevych, as a student of theology, set out to make spoken Ukrainian the language of literature and of sermons. This had already been done in Easter Ukraine under Russian rule by such prominent literary figures as I. Kotlarevskyj, Hulak-Artemovskyj, Kvitka and recently Taras Shevchenko, the poet of the people, born a serf.

Shashkevych's first effort in this direction was to deliver, during his theological studies, his first sermon in Ukrainian. By this time he had already written poetry, which was circulated among the students in manuscript form and in almanacs entitled "The Son of Rus", "Zoria" (Star) and "Rusalka Dnistrova" (The Nymph of the Dnister). Two of his colleagues, I. Wahylevych and J. Holovatskyj also contributed poetry and prose to these collections. The students dubbed them "The Ruthenian (Ukrainian) Trio", but Shashkevych was the actual leader. This "Trio" advocated the unity of the Ukrainians on both sides of the border and the strengthening of cultural contacts with their compatriots under Russian rule, thus providing the cultural banner for future generations.

When "Rusalka Dnistrova" was submitted for publication, the censors prohibited it, The "Trio" then made arrangements to have their literary collection published in Budapest, Hungary, where censorship was less rigid. Dated 1837, "Rusalka Dnistrova" was actually published in 1836, and thus holds the distinction of being the first book in the living Ukrainian language to be published in Western Ukraine, as books up to this time had been in Old Church Slavonic. Just as Kotlarevskyj's "Aeneid" in 1798 initiated the Ukrainian literary revival in Eastern Ukraine, so the appearance of "Rusalka Dnistrova" in 1836 initiated the Ukrainian literary revival in Western Ukraine.

When the book arrived in Lviv, it was immediately confiscated by the Austrian police. The authors barely escaped arrest and came under police surveillance. Markian Shashkevych did not lose spirit but continued writing poetry and sermons in Ukrainian, which were circulated in manuscript form. He compiled a Ukrainian reader for school children and wrote treatises on the Ukrainian language and alphabet. He produced many translations from other languages. Most of these works, however, were not published until after his death.

In 1838, Sashkevych was ordained a priest of the Ukrainian Greek Catholic Church. He devoted his energies for the spiritual and material welfare of his faithful in obscure villages, where he won the love and respect of the people. But the persecution and the conditions of misery under which he lived quickly undermined his health. He contracted tuberculosis and passed away in 1843, at the pre-mature of thirty-two, reminding us of the "delicate flower" in his poem, which was destroyed by a spring storm before it could blossom out.

When the revolution ushered in the "Spring of Nations" in Europe in 1848, more freedom was realized. Censorship restrictions on "Rusalka Dnistrova" were relaxed and it was now greeted by Ukrainians. The General Ukrainian Council, which assumed the political and cultural leadership of Western Ukraine, devoted its first session to honour the

memory of Markian Shashkevych as "the father" of the Ukrainian literary and national renaissance in Western Ukraine, thus marking the triumph of his life work. On the occasion of the fiftieth anniversary of the poet's death (1893), his remains were solemnly transferred by grateful Ukrainian leaders of a grateful people to Lviv, the capital of Western Ukraine, where Shashkevych had commenced his literary and linguistic activities.

In the history of Ukrainian literature Markian Shashkevych is regarded as a poet, philologist, ethnographer, writer, translator, idealist, aesthete, Slavist and Ukrainian patriot. His cult is widely spread in Ukraine and among the Ukrainian settlers throughout the world. Many schools, libraries, institutions and societies bear his name. The monument erected to his memory in his native village of Pidlyssia (1911) was the scene of annual pilgrimages of his admirers from all parts of Western Ukraine, until these were forbidden by the Soviet regime after the Second World War.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

до першої частини “Маркіян Шашкевич на тлі доби”

“Маркіян Шашкевич на тлі відродження Галицької України”, о. Д. Попович ЧСВВ, Мондера.

“У 150 ліття уродин о. М. Шашкевича — 1961 Рік Ювілеїв”, 1961, проф. С. Шах, Мюнхен.

Маркіян Шашкевич. Богдан Лепкий. Видання Оренштайна, Коломия.

Історія Українського Письменства, Сергій Єфремов.

Історія української літератури т. I. Видавництво Академії Наук УРСР, 1955, Київ.

Велика Історія України. Видання I. Тиктора, 1948, Львів-Вінніпег.

Ілюстрована Історія України М. Грушевського, видання Канадійського Фармера.

Маркіян Шашкевич, др- Лука Луців, цикль статей у Свободі, 1961.

“Русалка”. Видання оо. Василян, Нью Йорк-Філадельфія, 1943.

Іван Франко — Твори в двадцяти томах. Київ, 1956.

Дві невмирущі ідеї о. М. Шашкевича. Митрополит Максим. (Гляди: “Ювілейна Пам’ятка”, Вінніпег, 1961).

Суворя Школа. Юрій Шевельов, “Українські Вісті”, ч. 33, 1961, Едмонтон.

Markian Shashkevych by Stephen Shumeuko, Svoboda, 1961.

“Маркіян Шашкевич — Твори”. Накладом Радянський Письменник, Київ, 1960.

З М І С Т :

Маркіян Шашкевич на тлі доби

Вступ	9
Часи національного й соціального гнету та духового ренеґатства	10
На світанку соціальних і культурних полегш	13
Нова політична язва — рутенство й польонофільське ренеґатство	18
Революційні хвилі весняних надій	21
Два світила серед темної ночі в Галичині	23
Руська Трійця	25
Формувальні роки молодого Маркіяна	28
Від бідування до студій й ідейного оформлення	30
Діяльність Маркіяна в семінарії й його історичні промови	33
Поетичні збірки “Син Руси”, “Зоря” й Русалка Дністрова”	36
Оцінка В. Копітара й рутенців на “Зорю”	38
“Русалка Дністровая” 1836 - 1837	41
“Азбука й Абецадло”, “Читанка” й перекладна література	44
Тернистий шлях і віра в Бога й народ	46
Тріумф голошеної ідеї	49

Шашкевичівські роковини в Україні та діяспорі

Вступ	53
Шашкевичівські роковини на Рідних землях	54
Ідейна настанова Шашкевичівських святкувань в Україні	60
Підсумки Шашкевичівських святкувань в діяспорі	66
Європа	66
Канада	69
З'єдинені Держави Америки	77
Бразилія	84
Аргентина	85
Австралія	86
Післяслово	86
Markian Shashkevych and His Times	90
Використані джерела	94
Зміст	95

Того ж автора:

“Система німецьких концтаборів”

Є це історична розвідка про розвій нацистських концтаборів, в яких знайшли смерть мільйони людей, в тому велике число українців.

Праця ця була друкована частинно в “Літописі Українського Політв'язня”, березень - квітень, 1947. Останньо доповнена на підставі новіших досліджень.

Окремий розділ присвячений концтаборам на Україні.

“За ґратами й дротами націонал-соціалістичної Німеччини”

Це цикль споминів, що проходять етапами: Львів, Прага, Терезієнштадт (Терезін), Авшвіц (Освенцім), Мавтгавзен, Мельк, Обензее.

Це не тільки картини переживань в'язня й друзів, але теж характеристика в'язничної маси. Життя між бажанням свободи й вибірками до газу та крематорійними димарами. Щоденна боротьба за фізичне існування. Вічність моральних вартостей людини. Характеристика різних національностей та окремі силуетки визначних українських діячів та других народів, з якими авторові приходилось спів'язничити. (Спомини в підготовці).